

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

Uşaq Hüquqları üzrə Komitənin

Uşaqların rəqəmsal mühitlə
əlaqədar hüquqları haqqında

25 (2021) sayılı ümumi şərhi

İNSAN HÜQUQLARI

Bu nəşr Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyi hesabına Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı tərəfindən tərcümə edilərək dərc olunmuşdur. Bu nəşrin müəllifi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığıdır. Bu nəşrdə istifadə olunan məzmun və material heç bir halda Avropa İttifaqının mövqeyini əks etdirmir.

Avropa İttifaqı
tərəfindən maliyyələşdirilir

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

Uşaq hüquqları üzrə Komitənin
Uşaqların rəqəmsal mühitlə
əlaqədar hüquqları haqqında
25 saylı Ümumi Şərhi
(2021)

“Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiya

Paylanma: Ümumi
2 mart 2021

Əsli: İngilis dili
Qeyri-rəsmi tərcümə

Uşaq Hüquqları Üzrə Komitə

Uşaqların rəqəmsal mühitlə əlaqədar hüquqları haqqında

25 (2021) sayılı ümumi şərh

I. Giriş

1. Bu ümumi şərhin məqsədləri üçün məsləhətləşmə aparılmış uşaqlar rəqəmsal texnologiyaların onların hazırkı həyatı və gələcəyi üçün son dərəcə vacib olduğunu bildirib. "Rəqəmsal texnologiyaların köməyiylə, biz dünyanın hər yerindən məlumatlar əldə edə bilirik"; "[Rəqəmsal texnologiya] məni öz şəxsiyyətimin önəmli aspektlərini kəşf etməyimə imkan verdi"; "Özünü qəmgin hiss edəndə, internet səni şənləndirəcək bir şey görməyinə kömək edə bilər".¹

2. Daim inkişaf etməkdə olan rəqəmsal mühit genişlənərək, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarını, o cümlədən rəqəmsal şəbəkələr, kontent, xidmət və tətbiqlər, əlaqədar qurğu və mühitlər, virtual və gücləndirilmiş realıq, süni intellekt, robotexnika, avtomatlaşdırılmış sistemlər, alqoritmlər və verilənlərin analizi, biometriya və implantasiya texnologiyalarını əhatə edir.²

3. Rəqəmsal mühit uşaqların həyatlarının əksər aspektləri üzrə, xüsusilə də böhran vaxtlarında getdikcə daha çox əhəmiyyət qazanır. Çünki təhsil, dövlət xidmətləri və ticarət kimi ictimai funksiyalar getdikcə daha çox rəqəmsal texnologiyalara əsaslanır. O, uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsi üçün yeni imkanlar yaratsa da, onlar üçün həm də zorakılıq və ya istismara məruzqalma

¹ Hazırkı ümumi şərh üçün məsləhətləşməyə dair icmal hesabat - "Our rights in a digital world", pp. 14 and 22. Burada: <https://5rightsfoundation.com/uploads/Our%20Rights%20in%20a%20Digital%20World.pdf>. Uşaqların fikirləri ilə bağlı bütün qeydlər həmin hesabata əsaslanır.

² Komitənin veb-səhifəsində terminoloji lüğət mövcuddur:

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=INT%2fCRC%2fINF%2f9314&Lang=en.

riski yaradır. Məsləhətləşmələr zamanı uşaqların ifadə etdiyi mövqeyə görə, rəqəmsal mühit onların təhlükəsiz və bərabər səviyyəli iştirakına kömək etməli, bunu təşviq etməli və müdafiə etməlidir: "Biz hökumət, texnologiya şirkətləri və müəllimlərin etibarsız onlayn məlumatların öhdəsindən gəlməyimizə kömək etmələrini istərdik."; "Mənim məlumatlarıma əslində nə baş verdiyini mənə izah etmələrini istərdim ... Onlar niyə toplanılır? Onlar necə toplanılır?"; "Mən ... məlumatlarımin bölüşülməsindən narahatam".³

4. Rəqəmsal mühitdə hər bir uşağın hüquqlarına hörmət edilməli, bu hüquqlar qorunmalı və yerinə yetirilməlidir. Rəqəmsal texnologiyalardakı innovasiyalar, hətta uşaqlar özləri internetdən istifadə etməsə belə, uşaqların həyatlarına geniş çeşidli və bir-birindən asılı formalarda təsir edir. Rəqəmsal texnologiyalardan faydalı istifadə uşaqların bütün mülki, siyasi, mədəni, iqtisadi və sosial hüquqlarının həyata keçirilməsinə kömək edə bilər. Lakin rəqəmsal mühitdə inklüziv iştiraka nail olunmazsa, mövcud bərabərsizliklərin dərinləşməsi və yenilərinin meydana çıxması gözləniləndir.

5. Hazırkı ümumi şərh Komitənin iştirakçı Dövlətlərin hesabatlarına baxış təcrübəsi, rəqəmsal media və uşaq hüquqları ilə bağlı müzakirə gününün nəticələri, insan hüquqları üzrə müqavilə orqanlarının hüquqi praktikası, İnsan Hüquqları Şurasının və Şuranın xüsusi prosedurlarının tövsiyələri, dövlətlər, ekspertlər və digər maraqlı tərəflərlə konsepsiya qeydi və təkmilləşdirilmiş layihə üzrə iki məsləhətləşmə prosesi və bir sıra bölgələrdə yerləşən 28 ölkədə, müxtəlif mühitlərdə yaşayan 709 uşaq ilə beynəlxalq məsləhətləşməyə əsaslanır.

6. Hazırkı ümumi şərh Komitənin digər müvafiq ümumi şərhləri və onun Konvensiyanın "Uşaq alverinə, uşaq fahişəliyinə və uşaq pornoqrafiyasına dair Fakültativ Protokol"unun icrasına dair təlimatları ilə birlikdə götürülməklə şərh edilməlidir.

II. Məqsəd

7. Hazırkı ümumi şərhə Komitə iştirakçı Dövlətlərin rəqəmsal mühitə münasibətdə Konvensiyanı necə tətbiq etməli olduqlarını izah edir və onların Konvensiyada və onun fakültativ protokollarında təsbit olunan öhdəliklərini rəqəmsal mühitdə bütün uşaq hüquqlarının təşviqi, hörmətlə yanaşılması, qorunması və yerinə yetirilməsi ilə bağlı imkanlar, risklər və çağırışlar fonunda

³ "Our rights in a digital world", pp. 14, 16, 22 and 25.

tam yerinə yetirmələrini təmin etmək üçün müvafiq qanunvericilik, siyasət və digər tədbirlərlə bağlı istiqamət verir.

III. Ümumi prinsiplər

8. Aşağıdakı dörd prinsip Konvensiyada müəyyən edilən bütün digər hüquqların necə nəzərdən keçirilməli olduğuna dair baxış bucağı təmin edir. Bu prinsiplər rəqəmsal mühitlə əlaqədar uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsini təmin etmək üçün zəruri tədbirlərin müəyyən edilməsi zamanı əsas götürülməlidir.

A. Ayrı-seçkiliyə yol verməmə

9. Ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ iştirakçı Dövlətlərin bütün uşaqların, onlar üçün faydalı üsullarla rəqəmsal mühitə bərabər və səmərəli çıxış imkanını təmin etməsini tələb edir.⁴ İştirakçı Dövlətlər rəqəmsal təcridi aradan qaldırmaq üçün bütün zəruri tədbirləri görməlidir. Buraya uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş ictimai yerlərdə pulsuz və təhlükəsiz çıxışın təmin edilməsi və bütün uşaqların təhsil müəssisələrində, icmalarda və evlərdə rəqəmsal texnologiyalardan əlçatan qiymətə istifadəsini təmin edən siyasət və proqramlara sərmayə qoyulması daxildir.

10. Uşaqların rəqəmsal texnologiyalara və xidmətlərə çıxışdan məhrum edilməsi, bu texnologiyalardan istifadə zamanı nifrət nitqi və ya ədalətsiz rəftarla üzləşməsi ayrı-seçkiliyə səbəb olur. İnformasiyanın filtrlənməsi, səciyyələndirici profillərin çıxarılması və ya qərar qəbulu ilə nəticələnən avtomatlaşdırılmış proseslər bir uşaq haqqında qeyri-obyektiv, təhrif olunmuş və ya qeyri-qanuni əldə edilmiş məlumatlara əsaslanarsa, ayrı-seçkiliyin digər formaları baş verə bilər.

11. Komitə iştirakçı Dövlətləri cinsə, əlilliyə, sosial-iqtisadi vəziyyətə, etnik və ya milli mənşəyə, dilə və ya hər hansı digər əsaslara görə ayrı-seçkiliyin, habelə azlıqlara və yerli xalqlara mənsub olan, sığınacaq axtaran, qaçqın və miqrant uşaqlara, lezbiyan, gey, biseksual, transgender və interseks uşaqlara, insan alverinin və ya cinsi istismarın qurbanı olmuş uşaqlara, alternativ qayğı müəssisələrində olan uşaqlara, azadlıqdan məhrum edilmiş uşaqlara və digər həssas vəziyyətlərdə olan uşaqlara qarşı ayrı-seçkiliyin qarşısını almaq üçün

⁴ 9 (2006) nömrəli ümumi şərh, 37-38-ci bəndlər

proaktiv qaydada tədbirlər görməyə çağırır. Qızlar üçün genderlə əlaqəli rəqəmsal fərqi aradan qaldırmaq və rəqəmsal mühitə çıxış, rəqəmsal savadlılıq, şəxsi həyatın toxunulmazlığı və onlayn təhlükəsizlik kimi sahələrə xüsusi diqqət yetirilməsini təmin etmək üçün konkret tədbirlər tələb olunacaq.

B. Uşağın ali maraqları

12. Uşağın ali maraqları spesifik kontekstə uyğun qiymətləndirmə tələb edən dinamik anlayışdır.⁵ Rəqəmsal mühit ilkin vaxtlarda uşaqlar üçün nəzərdə tutulmasa da, onların həyatında mühüm rol oynayır. İştirakçı Dövlətlər rəqəmsal mühitin təşkili, tənzimlənməsi, planlaşdırılması, idarə edilməsi və istifadəsi ilə bağlı bütün tədbirlərdə uşaqların ali maraqlarının əsas prinsiplərdən biri kimi nəzərə alınmasını təmin etməlidir.

13. İştirakçı Dövlətlər bu cür tədbirlərdə uşaqların hüquqlarının yerinə yetirilməsinə nəzarət edən milli və yerli orqanları cəlb etməlidir. Onlar uşağın ali maraqlarını nəzərdən keçirərkən, bütün uşaq hüquqlarını, o cümlədən onların məlumat axtarmaq, almaq və yaymaq, zərərdən qorunmaq və onlar fikirlərinə lazımi dərəcədə diqqət yetirilməsi hüquqlarını nəzərə almalı və uşağın ali maraqlarının və tətbiq olunan meyarların qiymətləndirilməsində şəffaflığı təmin etməlidir.

C. Yaşamaq, sağ qalmaq və inkişaf etmək hüququ

14. Rəqəmsal mühitin yaratdığı imkanlar uşaqların inkişafında getdikcə daha vacib rol oynayır və xüsusən böhran vaxtlarında uşağın yaşaması və sağ qalması üçün həyati əhəmiyyət daşıya bilər. İştirakçı Dövlətlər uşaqları onların yaşamaq, sağ qalmaq və inkişaf etmək hüququna qarşı risklərdən qorumaq üçün bütün zəruri tədbirləri görməlidir. Kontent, təmas, davranış və müqavilə ilə bağlı risklərə, məsələn, zorakılıq və seksual xarakterli kontent, kibertəcavüz və qısnama, qumar, istismar və seksual xarakterli hərəkətlər, o cümlədən cinsi istismar və zorakılıq, cinayətkarlar və ya terrorçu və ya ekstremist təşkilatlar kimi tanınmış silahlı qruplar və digərləri tərəfindən intihara və ya həyat üçün təhlükəli fəaliyyətlərə təhrikətmə və ya onun təşviqi və digərləri daxildir. İştirakçı Dövlətlər müxtəlif kontekstlərdə uşaqların üzləşdiyi yeni riskləri müəyyən edib aradan

⁵ 14 (2013) nömrəli ümumi şərh, 1-ci bənd

qaldırmalı, o cümlədən bu məqsədlə onların üzləşdiyi konkret risklərin xarakterinə dair fikirlərini dinləməlidir.

15. Rəqəmsal cihazlardan istifadə nə zərərli olmamalı, nə də uşaqların özləri arasında və ya uşaqlarla valideynləri və ya himayəçiləri arasındakı üzbəüz qarşılıqlı əlaqəni əvəz etməməlidir. İştirakçı Dövlətlər texnologiyaların xüsusən erkən yaşlarda göstərdiyi təsirlərə xüsusi diqqət yetirməlidir. Çünki bu dövrdə beyinin plastikliyi maksimum dərəcədədir və sosial çevrə, xüsusilə valideyn və himayəçilərlə münasibətlər uşaqların koqnitiv, emosional və sosial inkişafını formalaşdırmaq üçün son dərəcə vacibdir. Erkən yaşlarda texnologiyaların quruluşu, məqsədi və istifadə formalarından asılı olaraq, ehtiyatlılıq tədbirləri tələb oluna bilər. Valideynlərə, himayəçilərə, pedaqoqlara və digər müvafiq maraqlı tərəflərə rəqəmsal cihazlardan adekvat istifadəyə dair təlim və məsləhətlər təqdim edilməli, bu zaman rəqəmsal texnologiyaların xüsusilə erkən uşaqlıq və yeniyetməlik dövrlərinin kritik neyroloji inkişaf mərhələlərində uşaqların inkişafına təsirləri ilə bağlı tədqiqatlar nəzərə alınmalıdır.⁶

D. Uşağın fikirlərinə hörmət

16. Uşaqlar bildirib ki, rəqəmsal mühit onlara toxunan məsələlərdə fikirlərini eşitdirmək üçün vacib imkanlar yaradıb.⁷ Rəqəmsal texnologiyalardan istifadə uşaqların yerli, milli və beynəlxalq səviyyələrdə iştirakını təmin etməyə kömək edə bilər.⁸ İştirakçı Dövlətlər uşaqların öz fikirlərini ifadə etmək üçün rəqəmsal vasitələrə çıxış imkanı və bu vasitələr barədə məlumatlılığı təmin etməli, uşaqların böyüklərlə eyni əsaslarla və zərurət olduqda anonim şəkildə iştirakı üçün uşaqlara təlim və dəstək təmin etməlidir ki, onlar həm fərdi, həm də kollektiv şəkildə öz hüquqlarını səmərəli şəkildə təşviq edə bilsinlər.

17. Uşaqların rəqəmsal mühitlə əlaqədar hüquqlarına dair qanunvericilik, siyasətlər, proqramlar, xidmətlər və təlim proqramları hazırlayarkən, iştirakçı Dövlətlər bütün uşaqları cəlb etməli, onların ehtiyaclarına dair fikirlərinə qulaq asmalı və onların fikirlərinə lazımi dərəcədə diqqət yetirməlidir. Onlar rəqəmsal xidmət təminatçılarının uşaqlarla aktiv şəkildə işləməsini, müvafiq qoruyucu tədbirləri təmin etməsini və məhsul və xidmətləri hazırlayarkən uşaqların fikirlərinə lazımi dərəcədə diqqət yetirməsini təmin etməlidir.

⁶ 24 (2019) nömrəli ümumi şərh, 22-ci bənd; və 20 (2016) nömrəli ümumi şərh, 9-11-ci bəndlər.

⁷ "Our rights in a digital world", p. 17.

⁸ 14 (2013) nömrəli ümumi şərh, 89-91-ci bəndlər

18. Komitə iştirakçı Dövlətlərə rəqəmsal mühitdən istifadə edərək müvafiq qanunvericilik, inzibati və digər tədbirlərlə bağlı uşaqlarla məsləhətləşmələr aparmağı, onların fikirlərini ciddi şəkildə nəzərə almağı və uşaqların iştirakının onların şəxsi toxunulmazlıq, fikir və düşüncə azadlığı hüquqlarını pozan lazımsız monitorinq və ya məlumatların toplanması ilə nəticələnməməsini təmin etməyi tövsiyə edir. Onlar məsləhətləşmə proseslərinə texnologiyaya çıxışı olmayan və ya ondan istifadə bacarıqları olmayan uşaqların qoşulmasını təmin etməlidir.

IV. İnkişaf etməkdə olan qabiliyyətlər

19. İştirakçı Dövlətlər uşağın inkişaf etməkdə olan qabiliyyətlərini uşaqların təcridən səriştələr əldə etdiyi, məsələlərin mahiyyətini dərk etdiyi və öz adından çıxış etdiyi bir prosesə zəmin yaradan əlverişli prinsip kimi tanımalıdır.⁹ Bu proses rəqəmsal mühitdə xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Çünki bu mühitdə uşaqlar öz valideyn və himayəçilərinin nəzarəti olmadan iştirak edə bilirlər. Uşaqların rəqəmsal mühitdə iştirakı ilə bağlı olan risklər və imkanlar onların yaşından və inkişaf mərhələsindən asılı olaraq dəyişir. Onlar uşaqları bu mühitdə müdafiə etmək və ya onların bu mühitə çıxışına şərait yaratmaq üçün tədbirlər hazırlayarkən bu amilləri rəhbər tutmalıdır. Yaşa uyğun tədbirlərin hazırlanmasında bir sıra sahələr üzrə mövcud olan ən yaxşı və yeni tədqiqat materiallarından istifadə edilməlidir.

20. İştirakçı Dövlətlər uşaqların dəyişməkdə olan mövqeyini və onların müasir dünyada rolunu, uşaqların müxtəlif bacarıq və fəaliyyət sahələrində qeyri-bərabər şəkildə inkişaf etdirdikləri səriştə və anlama səviyyələrini, həmçinin cəlb olunan risklərin müxtəlif xarakterini nəzərə almalıdırlar. Bu amillər dəstək göstərilən mühitlərdə onların hüquqlarının həyata keçirilməsinin vacibliyi və fərdi təcrübə və halların müxtəlifliyi ilə tarazlaşdırılmalıdır.¹⁰ İştirakçı Dövlətlər rəqəmsal xidmət təminatçılarının uşaqların inkişaf etməkdə olan qabiliyyətləri baxımından münasib olan xidmətlər təqdim etməsini təmin etməlidir.

21. Dövlətlərin valideynlərin uşaq tərbiyəsi ilə bağlı vəzifələrinin yerinə yetirilməsində onlara və uşaqlara adekvat yardım təmin etmək öhdəliyinə uyğun olaraq, iştirakçı Dövlətlər valideynlər və himayəçilər arasında uşaqların inkişaf etməkdə olan müstəqilliyi, qabiliyyətləri və şəxsi həyatının toxunulmazlığına hörmət etməyin zəruriliyi barədə məlumatlılığı təşviq etməlidir. Onlar

⁹ 7 (2005) nömrəli ümumi şərh, 17-ci bənd; və 20 (2016) nömrəli ümumi şərh, 18 və 20-ci bəndlər.

¹⁰ 20 (2016) nömrəli ümumi şərh, 20-ci bənd

valideynlərin və himayəçilərin rəqəmsal bacarıqlar əldə etməsinə və uşaqlarla bağlı risklər barədə məlumatlı olmasına dəstək göstərməlidir. Bu, onların uşaqlara rəqəmsal mühitlə bağlı hüquqlarının, o cümlədən müdafiə hüququnun həyata keçirilməsində dəstək göstərə bilməsinə kömək edəcəkdir.

V. İştirakçı Dövlətlər tərəfindən icra ilə bağlı görülən ümumi tədbirlər

22. Uşaqların rəqəmsal mühitdə hüquqlarının həyata keçirilməsi və onların müdafiəsi üçün imkanların təmin edilməsi üçün qanunvericilik tədbirləri, inzibati və digər tədbirlər, o cümlədən ehtiyat tədbirləri tələb olunur.

A. Qanunvericilik

23. İştirakçı Dövlətlər rəqəmsal mühitin Konvensiyada və onun fakultativ protokollarında irəli sürülən hüquqlarla uzlaşmasını təmin etmək üçün insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartlara uyğun olaraq milli qanunvericiliyə yenidən baxmalı, onu uyğunlaşdırmalı və yeniləməlidir. Texnoloji nailiyyətlər və meydana çıxan yeni təcrübələr fonunda qanunvericilik öz aktuallığını saxlamalıdır. Onlar uşaq hüquqlarının qanunvericilikdə, büdcə ayırmalarında və rəqəmsal mühitlə bağlı digər inzibati qərarların qəbulunda nəzərə alınması üçün uşaq hüquqlarına təsirlərə dair qiymətləndirmələrdən icbari istifadəni nəzərdə tutmalı və onlardan rəqəmsal mühitlə əlaqəli dövlət orqanları və biznes subyektləri arasında istifadə edilməsini təşviq etməlidir.¹¹

B. Kompleks siyasət və strategiya

24. İştirakçı Dövlətlər uşaq hüquqlarına dair milli siyasətlərin rəqəmsal mühitə birbaşa toxunmasını təmin etməli və müvafiq normativ aktlar, sahəvi kodekslər, layihələndirmə standartları və fəaliyyət planları icra etməlidir və qeyd olunanlar mütəmadi olaraq qiymətləndirilməli və yenilənməlidir. Bu cür milli siyasətlər uşaqların rəqəmsal mühitin üstünlüklərindən yararlanmaq imkanı ilə və bu mühitə təhlükəsiz çıxış imkanı ilə təmin edilməsinə istiqamətlənməlidir.

25. Uşaqların onlayn mühitdə müdafiəsi uşaq müdafiəsi üzrə milli siyasətlərə

¹¹ 5 (2003) nömrəli ümumi şərh, 45-ci bənd; 14 (2013) nömrəli ümumi şərh, 99-cu bənd; və 16 (2013) nömrəli ümumi şərh, 78-81-ci bəndlər.

integrasiya edilməlidir. İştirakçı Dövlətlər uşaqları risklərdən, o cümlədən kibertəcavüzdən və rəqəmsal texnologiyaların istifadəsinə əsaslanan və internet vasitəsilə uşaqlara qarşı cinsi istismar və zorakılıqdan qoruyan, bu cür cinayətlərin araşdırılmasını təmin edən və zərər çəkmiş uşaqlar üçün müdafiə vasitələri və dəstək təmin edən tədbirlər icra etməlidir. Onlar həmçinin, başqa vasitələrlə yanaşı, zərurət olduqda müvafiq azlıqların dillərinə tərcümə olunan uşaq yönümlü məlumatlar təmin etməklə, əlverişsiz və ya həssas vəziyyətdə olan uşaqların ehtiyaclarını nəzərə almalıdır.

26. İştirakçı Dövlətlər onlayn mühitdə səmərəli uşaq müdafiəsi mexanizmlərinin fəaliyyətini və uşaqların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üzrə siyasətləri təmin etməli, bu zaman uşaqların rəqəmsal mühitə qoşula bildikləri hər yerdə, o cümlədən evdə, təhsil müəssisəsində, kiberkafelərdə, gənclər evlərində, kitabxanalarda və səhiyyə və alternativ qayğı müəssisələrində uşaq hüquqlarına hörməti təmin etməlidir.

C. Əlaqələndirmə

27. Rəqəmsal mühitin uşaq hüquqlarına çoxsahəli təsirlərini əhatə etmək üçün iştirakçı Dövlətlər mərkəzi hökumət idarələri və hökumətin müxtəlif səviyyələri arasında uşaq hüquqları ilə bağlı siyasətləri, təlimatları və proqramları əlaqələndirmək üçün dövlət orqanı təyin etməlidirlər.¹² Bu cür milli əlaqələndirmə mexanizmi sektorlararası, milli, regional və yerli səviyyələrdə rəqəmsal mühitlə əlaqədar uşaq hüquqlarını həyata keçirmək üçün məktəblərlə, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları sektoru ilə işləməli və biznes subyektləri, vətəndaş cəmiyyəti, elm ictimaiyyəti və təşkilatlarla əməkdaşlıq etməlidir.¹³ O, zərurətə uyğun olaraq, hökumətin daxilində və xaricində texnoloji və digər təcrübələrə söykənməli və öz öhdəliklərini nə dərəcədə səmərəli yerinə yetirməsi müstəqil şəkildə qiymətləndirilməlidir.

D. Resursların ayrılması

28. İştirakçı Dövlətlər rəqəmsal mühitdə uşaqların hüquqlarının tam həyata keçirilməsinə və rəqəmsal mühitin inklüzivliyinin gücləndirilməsinə yönələn qanunvericilik, siyasət və proqramların icrası üçün dövlət resurslarını səfərbər

¹² 5 (2003) nömrəli ümumi şərh, 37-ci bənd.

¹³ Eyni mənbə, 27 və 39-cu bəndlər.

etməli, ayırmalı və istifadə etməlidirlər. Bu, rəqəmsal mühitin uşaqların həyatına artan təsirini idarə etmək və internet xidmətlərinə və ona qoşulma imkanlarına bərabər çıxışı və onların maddi baxımdan əlçatanlığını təşviq etmək üçün zəruridir.¹⁴

29. Resurslar özəl sektor tərəfindən ianə edildikdə və ya beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində əldə olunduqda, iştirakçı Dövlətlər onların öz səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsinə, gəlirlərin səfərbər olunmasına, büdcə ayırmalarına və xərclərinə üçüncü tərəflərin müdaxilə etməməsini və ya xələl gətirməməsini təmin etməlidir.¹⁵

E. Məlumatların toplanması və tədqiqatlar

30. Rəqəmsal mühitin uşaqların həyatına təsirlərini öyrənmək üçün bu mühitin onların hüquqlarına təsirini qiymətləndirən və dövlət tərəfindən görülən tədbirlərin təsirliliyini dəyərləndirən, mütəmadi olaraq yenilənən məlumat və tədqiqatlar son dərəcədə vacibdir. İştirakçı Dövlətlər adekvat resurslarla etibarlı və hərtərəfli məlumatların toplanmasını, məlumatların yaş qrupu, cins, əlillik vəziyyəti, coğrafi yerləşmə, etnik və milli mənsubiyyət və sosial-iqtisadi vəziyyətə görə dezaqreqasiya olunmasını təmin etməlidir. Bu cür məlumatlar və tədqiqatlar, o cümlədən uşaqlarla birgə və onların özü tərəfindən aparılan tədqiqatlar qanunvericilik, siyasət və təcrübələrin hazırlanması zamanı istifadə edilməli və ictimaiyyətə açıq olmalıdır.¹⁶ Uşaqların rəqəmsal həyatına dair məlumatların toplanması və tədqiqatların aparılması zamanı onların şəxsi həyatının toxunulmazlığına hörmət edilməli və ən yüksək etik standartlar təmin edilməlidir.

F. Müstəqil monitorinq

31. İştirakçı Dövlətlər milli insan hüquqları institutlarının və digər müvafiq müstəqil təsisatların mandatlarına uşaqların rəqəmsal mühitlə bağlı hüquqlarının daxil olmasını və onların uşaqlardan və onların təmsilçilərindən şikayətlər almaq, araşdırmaq və həll etmək imkanını təmin etməlidir.¹⁷ Rəqəmsal

¹⁴ 19 (2016) nömrəli ümumi şərh, 21-ci bənd.

¹⁵ Eyni mənbə, bənd 27 (b).

¹⁶ 5 (2003) nömrəli ümumi şərh, 48 və 50-ci bəndlər.

¹⁷ 2 (2002) nömrəli ümumi şərh, 2 və 7-ci bəndlər.

mühitlə əlaqəli fəaliyyətlərin monitorinqi üçün müstəqil nəzarət orqanları mövcud olduqda, milli insan hüquqları institutları uşaq hüquqlarına dair mandatlarının səmərəli şəkildə həyata keçirilməsində bu orqanlarla yaxından işləməlidir.¹⁸

G. Məlumatların yayılması, maarifləndirmə və təlim

32. İştirakçı Dövlətlər rəqəmsal mühitdə uşaq hüquqlarına dair məlumatları yaymalı və maarifləndirmə kampaniyaları həyata keçirməli, bu zaman xüsusilə, tədbirləri uşaqlara birbaşa və dolaylı təsir göstərən subyektlərə xüsusi diqqət yetirməlidir. Onlar uşaqlar, valideynlər və himayəçilər, geniş ictimaiyyətin və dövlət siyasətlərinin hazırlanmasına məsul şəxslərin rəqəmsal məhsul və xidmətlərin yaratdığı imkanlar və risklər fonunda uşaq hüquqları barədə biliklərini artırmaq üçün maarifləndirmə proqramlarının həyata keçirilməsinə dəstək göstərməlidir. Bu cür proqramlar uşaqların rəqəmsal məhsul və xidmətlərdən necə yararlana və rəqəmsal savadlılıq və bacarıqlarını necə artırma biləcəyi, uşaqların şəxsi həyatının toxunulmazlığının qorunması və viktimizasiyanın qarşısının alınması yolları və onlayn və ya oflayn mühitdə zərər çəkmiş uşağın müəyyən edilməsi və adekvat tədbirin görülməsi qaydası barədə məlumatları əhatə etməlidir. Bu cür proqramlar uşaqlar, valideynlər və himayəçilərlə məsləhətləşmələrə və tədqiqatlara əsaslanmalıdır.

33. Uşaqlar üçün və ya onlarla işləyən mütəxəssislər və biznes sektoru, o cümlədən texnologiya sənayesi üçün təlimlər təşkil olunmalıdır. Bu təlimlər rəqəmsal mühitin müxtəlif kontekstlərdə uşaq hüquqlarına necə təsir göstərdiyini, uşaqların rəqəmsal mühitdə öz hüquqlarını necə həyata keçirdiyini və texnologiyalara necə çıxış əldə etdiyini və onlardan necə istifadə etdiyini əhatə etməlidir. Onlara həmçinin, insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartların rəqəmsal mühitə tətbiqinə dair hazırlıq keçməlidir. İştirakçı Dövlətlər təhsilin bütün səviyyəsində çalışan peşəkarların bilik, bacarıq və təcrübələrinin inkişafına dəstək üçün rəqəmsal mühitə dair həm ilkin hazırlıq, həm də ixtisasartırma hazırlığının təşkil olunmasını təmin etməlidir.

H. Vətəndaş cəmiyyəti ilə əməkdaşlıq

34. İştirakçı Dövlətlər uşaq hüquqları ilə əlaqəli qanun, siyasət, plan və proqramların işlənilib hazırlanmasına, həyata keçirilməsinə, monitorinqinə və

¹⁸ Eyni mənbə, 7-ci bənd.

qiymətləndirilməsinə vətəndaş cəmiyyətini, o cümlədən uşaqların rəhbərlik etdiyi qrupları və uşaq hüquqları sahəsində çalışan qeyri-hökumət təşkilatlarını, o cümlədən rəqəmsal mühitlə bağlı olanları sistemli şəkildə cəlb etməlidirlər. Onlar vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının uşaqların rəqəmsal mühitlə əlaqədar hüquqlarının təşviqi və müdafiəsinə dair fəaliyyətlərini həyata keçirə bilmələrini də təmin etməlidir.

I. Uşaq hüquqları və biznes sektoru

35. Biznes sektoru, o cümlədən qeyri-kommersiya təşkilatları rəqəmsal mühitlə əlaqəli məhsul və xidmətlərin təmin edilməsi zamanı uşaqların hüquqlarına birbaşa və dolaylı təsir göstərir. Biznes subyektləri uşaqların hüquqlarına hörmət etməli, onların rəqəmsal mühitlə əlaqəli hüquqlarının pozulmasının qarşısını almalı və bu cür pozuntuları aradan qaldırmalıdır. İştirakçı Dövlətlər bu biznes subyektlərinin qeyd olunan öhdəlikləri yerinə yetirməsini təmin etmək öhdəliyi daşıyır.¹⁹

36. İştirakçı Dövlətlər biznes subyektlərinin öz şəbəkələrinin və ya onlayn xidmətlərinin uşaq hüquqlarının, o cümlədən onların şəxsi həyatın toxunulmazlığı və müdafiə hüquqlarının pozulması hallarına səbəb olan və ya buna töhfə verən formalarda istifadə edilməsinin qarşısını almaq və uşaqları, valideynləri və himayəçiləri operativ və səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri ilə təmin etmək öhdəliklərinə əməl etməsini təmin etmək üçün qanunlar, normativ sənədlər və siyasətlərin hazırlanması, monitorinqi, icrası və qiymətləndirilməsi kimi vasitələrlə tədbirlər görməlidir. Onlar, həmçinin, biznes subyektlərini uşaqların rəqəmsal mühitdə təhlükəsiz və faydalı fəaliyyətinə kömək etmək üçün ictimaiyyətə açıq məlumatlar təmin etməyə və vaxtlı-vaxtında əlçatan məsləhətlər təmin etməyə həvəsləndirməlidir.

37. İştirakçı Dövlətlər uşaqların hüquqlarının, o cümlədən rəqəmsal mühitdə bütün formalarda zorakılıqdan qorunmaq hüququnun biznes müəssisələri tərəfindən pozulmasının qarşısını almaq öhdəliyi daşıyır. Biznes subyektləri zərərli hərəkətlərin törədilməsində birbaşa iştirak etməsə də, onlar məsələn, rəqəmsal xidmətlərin layihələndirilməsi və istifadəyə verilməsi vasitəsilə uşaqların zorakılığa məruz qalmamaq hüququnun pozulması hallarına səbəb ola və ya töhfə verə bilərlər. İştirakçı Dövlətlər zorakılıqdan müdafiə hüququnun pozulması hallarının qarşısının alınmasına yönələn, habelə rəqəmsal mühitlə

¹⁹ 16 (2013) nömrəli ümumi şərh, 28, 42 və 82-ci bəndlər

əlaqədar baş verən pozuntuların araşdırılmasına, məhkəmə qərarlarının çıxarılmasına və dəymiş zərərin əvəzləşdirilməsinə istiqamətlənən qanunlar və normativ aktlar qəbul etməli, onların monitorinqini aparmalı və icrasını təmin etməlidir.²⁰

38. İştirakçı Dövlətlər biznes sektorundan uşaq hüquqları ilə bağlı zəruri ehtiyatlılıq tədbirləri görməyi, xüsusilə uşaq hüquqlarına təsirlərlə bağlı qiymətləndirmələr aparmağı və onların nəticələrini ictimaiyyətə açıqlamağı, bu zaman rəqəmsal mühitin uşaqlara göstərdiyi fərqli təsirlərə və bəzən də ağır olan təsirlərə xüsusi diqqət yetirməyi tələb etməlidir.²¹ Onlar biznes subyektləri tərəfindən uşaq hüquqlarının pozulması hallarının qarşısını almalı, monitorinqini aparmalı, araşdırmalı və cəza tətbiq etməlidir.

39. Qanunvericilik və siyasətlərin hazırlanmasından əlavə, iştirakçı Dövlətlər uşaqların rəqəmsal mühitlə əlaqədar hüquqlarına təsir edən bütün biznes subyektlərindən normativ-hüquqi sənədləri, sahəvi kodeksləri və bütün məhsul və xidmətlərin planlaşdırılması, layihələndirilməsi, hazırlanması, istifadəyə verilməsi, paylanması və marketinqinə münasibətdə ən yüksək etik, məxfilik və təhlükəsizlik standartlarına uyğun olan xidmət şərtlərini yerinə yetirməlidir. Buraya məhz uşaqlara yönələn, uşaqları son istifadəçiləri kimi müəyyən edən və ya uşaqlara başqa formada təsir edən biznes subyektləri daxildir. Onlar bu cür biznes subyektlərindən yüksək standartlara cavab verən şəffafliq və hesabatlılığı qoruyub saxlamağı tələb etməli və onları uşaqların ali maraqları naminə innovasiyalar etməyə həvəsləndirməlidir. Onlar, həmçinin, xidmət şərtlərini uşaqlara yaşlarına uyğun şəkildə, yaxud azyaşlı uşaqların valideyn və himayəçilərinə izah edilməsini tələb etməlidir.

J. Kommersiya xarakterli reklam və marketinq

40. Rəqəmsal mühitə elə biznes subyektləri daxildir ki, onlar gəlir gətirən və ya ödənişli kontenti ünvanlamaq üçün fərdi məlumatların emalından maliyyə cəhətdən asılıdır və bu cür proseslər uşaqların rəqəmsal mühitdəki təcrübələrinə məqsədli və ya məqsədsiz şəkildə mənfəət təsir göstərir. Bu proseslərin bir çoxu bir neçə kommersiya tərəfdaşını bir araya gətirir və kommersiya fəaliyyəti və fərdi məlumatların emalı üzrə təchizat zənciri yaradır və nəticədə uşağın hərəkətlərini proqnozlaşdırma bilən və onu daha ekstremal kontentə doğru yönləndirən reklam

²⁰ Eyni mənbə, 60-cı bənd.

²¹ Eyni mənbə, 50 və 62-65-ci bəndlər.

dizaynı xüsusiyyətləri, uşağın yuxusunun fasiləsizliyini pozan avtomatlaşdırılmış bildirişlər və ya potensial zərərli kommersiya yönümlü kontenti ünvanlamaq üçün uşağın fərdi məlumatlarından və ya yerindən istifadə kimi vasitələrlə uşaq hüquqlarının pozulmasına və ya tapdalanmasına səbəb ola bilər.

41. İştirakçı Dövlətlər uşaqlara yönələn və onlar üçün əlçatan olan reklam və marketinq fəaliyyətini tənzimləyərkən, uşaqların ali maraqlarını əsas götürməlidir. Sponsorluq, kontentdə məhsulun yerləşdirilməsi və kommersiya xarakterli kontentin bütün digər formaları bütün digər kontent formalarından aydın şəkildə fərqləndirilməli və gender və ya irqi əsaslı stereotipləri möhkəmləndirməməlidir.

42. İştirakçı Dövlətlər istənilən yaşda uşaqların faktiki və ya güman edilən xarakteristikasının rəqəmsal tarixçəsi, o cümlədən qrup əsaslı və ya kollektiv məlumatlar əsasında kommersiya məqsədilə onların səciyyəlandırıcı profillərinin çıxarılması və ya hədəflənməsini, habelə müəyyən əlaqəlilik və ya ortaq maraqlar profilinin çıxarılması əsasında hədəfləməni qanunla qadağan etməlidir. Bundan əlavə, məhsulların, təbiiqlərin və xidmətlərin təbliği üçün neyromarketing, emosional analiz, immersiv (çoxkanallı) reklam, virtual və gücləndirilmiş reallıq mühitlərində reklama əsaslanan tədbirlərin birbaşa və ya dolay yolla uşaqlara yönəlməsi də qadağan edilməlidir.

K. Ədalət mühakiməsinə və hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxış

43. Uşaqlar bir sıra səbəblərdən, rəqəmsal mühitlə əlaqədar ədalət mühakiməsinə çıxışla bağlı konkret çətinliklərlə üzləşir. Bu cür çətinliklər xüsusilə uşaq hüquqlarının rəqəmsal mühitdə pozulması hallarına qarşı sanksiyalar nəzərdə tutan qanunvericiliyin olmaması, sübutların əldə olunmasında və ya pozuntu törəyənlərin müəyyən olunmasındakı çətinliklər, yaxud uşaqların və onların valideynlərinin və ya himayəçilərinin uşaq hüquqları və ya rəqəmsal mühitdə uşaq hüquqlarının pozulmasının və ya tapdalanmasının mahiyyətinin nədən ibarət olması barədə məlumatsızlığı və digər səbəblərdən qaynaqlanır. Əlavə çətinliklər isə uşaqlardan onlayn mühitdəki həssas və ya şəxsi fəaliyyətlərini açıqlaması tələb olunduqda, yaxud uşaq öz yaşadlarının qısa hərəkətlərindən və ya sosial təcriddən qorxduqda meydana çıxır.

44. İştirakçı Dövlətlər rəqəmsal mühitlə əlaqədar uşaq hüquqlarının pozulması hallarının aradan qaldırılmasına yönələn adekvat və səmərəli məhkəmə və qeyri-məhkəmə mexanizmlərinin geniş ictimaiyyətə məlum olmasını və bütün uşaqlar

və onların nümayəndələri üçün hazır şəkildə əlçatan olmasını təmin etməlidir. Şikayət və məlumatvermə mexanizmləri ödənişsiz, təhlükəsiz, məxfi, operativ, uşağayönümlü olmalı və əlçatan formalarda mövcud olmalıdır. İştirakçı Dövlətlər həmçinin, kollektiv şikayətlərin verilməsi, o cümlədən qrup şəklində iddiaların qaldırılması və ictimai maraqlara xidmət edən məhkəmə araşdırmasının aparılması imkanını, habelə ixtisaslaşmış xidmətlər kimi vasitələrlə, rəqəmsal mühit çərçivəsində və ya onun vasitəsilə hüquqları pozulmuş uşaqlara hüquq və ya digər yardımın göstərilməsi imkanını nəzərdə tutmalıdır.

45. İştirakçı Dövlətlər bu cür işlərin baxışa yönləndirilməsi və bu cür pozuntuların qurbanı olmuş uşaqlara səmərəli dəstəyin göstərilməsi üçün mexanizmlər yaratmalı, onların fəaliyyətini əlaqələndirməli və müntəzəm olaraq monitoring və qiymətləndirmə aparmalıdır.²² Bu mexanizmlər pozuntuların qurbanı olan uşaqların müəyyən edilməsi, onların müalicəsi və sonrakı qayğı tədbirlərini, habelə onların sosial reintegrasiyası üçün tədbirləri əhatə etməlidir. İşlərin baxış üçün yönləndirilməsi mexanizmlərinin tərkibinə rəqəmsal xidmət təminatçıları üçün pozuntuların qurbanı olmuş uşaqların müəyyən edilməsi üzrə təlim də daxil olmalıdır. İstintaq və məhkəmə prosesləri kontekstində uşağın təkrar viktimizasiyaya məruz qalmasının qarşısını almaq üçün bu cür mexanizmlər çərçivəsində tədbirlər qurumlararası və uşaqlara uyğun olmalıdır. Bununla əlaqədar olaraq, məxfi məlumatların qorunması və rəqəmsal mühitlə bağlı zərərin əvəzləşdirilməsi üçün xüsusi tədbirlər tələb oluna bilər.

46. Zərərin əvəzləşdirilməsi üzrə münasib tədbirlərə restitusiya, kompensasiya və satisfaksiya daxildir və bununla əlaqədar üzr, düzəliş, qanunsuz kontentin çıxarılması, psixoloji reabilitasiya xidmətlərinə çıxış və ya digər tədbirlər tələb oluna bilər.²³ Rəqəmsal mühitdəki hüquq pozuntularına gəldikdə, bərpa mexanizmləri uşaqların həssaslığını, habelə davam etməkdə olan və gələcək zərəri dayandıрмаq üçün çeviklik zərurətini nəzərə almalıdır. İştirakçı Dövlətlər başqa vasitələrlə yanaşı, müvafiq qanun və siyasətlərə yenidən baxılması və onların səmərəli icrası vasitəsilə, pozuntuların təkrarlanmamasına zəmanət verməlidir.

47. Rəqəmsal texnologiyalar uşaqlara qarşı cinayətlərin araşdırılması və təqibi ilə bağlı əlavə mürəkkəblilik yaradır. Bu cinayətlər milli sərhədləri keçə bilər. İştirakçı Dövlətlər rəqəmsal texnologiyalardan istifadənin uşaqlara qarşı cinayətlərin

²² 21 (2017) nömrəli ümumi şərh, 22-ci bənd. Həmçinin bax: Baş Assambleyanın 60/147 sayılı qətnaməsi, Əlavə

²³ 5 (2003) nömrəli ümumi şərh, 24-cü bənd.

araşdırılması və təqibinə hansı yollarla kömək etdiyini və ya mane olduğunu müəyyən etməli və o cümlədən beynəlxalq tərəfdaşlarla əməkdaşlıq şəraitində bütün mövcud qabaqlayıcı, məcburedici və bərpaedici tədbirləri görməlidir. Onlar hüquq-mühafizə orqanlarının işçiləri, prokurorlar və hakimlər üçün xüsusilə rəqəmsal mühitlə əlaqədar uşaq hüquqlarının pozulmasına dair ixtisaslaşdırılmış təlim təmin etməlidir və bunun üçün beynəlxalq əməkdaşlıqdan da istifadə edilməlidir.

48. Uşaqlar xüsusilə qlobal əməliyyatlar kontekstində biznes müəssisələri tərəfindən rəqəmsal mühitdə hüquqları pozulduqda hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxışla bağlı xüsusi çətinliklərlə üzləşirlər.²⁴ İştirakçı Dövlətlər biznes subyektlərinin ekstraterritorial fəaliyyətləri və əməliyyatları kontekstində uşaq hüquqlarına hörmət etmək, onları müdafiə etmək və həyata keçirmək üçün tədbirlər nəzərdə tutmalıdır, o şərtlə ki, dövlət və müvafiq davranış arasında ağlabatan əlaqə olsun. Onlar biznes subyektlərinin səmərəli şikayət mexanizmləri təqdim etməsini təmin etməlidir. Lakin bu mexanizmlər uşaqların dövlət tərəfindən təmin edilən hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxışına mane olmamalıdır. Onlar həmçinin uşaq hüquqları ilə əlaqəli nəzarətedici səlahiyyətləri, məsələn, sağlamlıq və təhlükəsizlik, məlumatların mühafizəsi və istehlakçı hüquqları, təhsil və reklam və marketing ilə əlaqəli səlahiyyətləri olan qurumların şikayətləri araşdırmasını və rəqəmsal mühitdə uşaq hüquqlarının pozulması və ya tapdalanması hallarına qarşı adekvat hüquqi müdafiə vasitələri təqdim etməsini təmin etməlidir.²⁵

49. İştirakçı Dövlətlər uşaqları öz hüquqları, məlumatvermə və şikayət mexanizmləri, rəqəmsal mühitlə əlaqədar hüquqlarının pozulduğu və ya tapdalandığı hallarda istifadə edə biləcəkləri xidmətlər və hüquqi müdafiə vasitələri barədə onlar üçün uyğun dildə, uşaqlara həssaslıqla yanaşan məlumatlarla təmin etməlidir. Bu cür məlumatlar valideynlərə, himayəçilərə və uşaqlar üçün və ya onlarla işləyən peşəkarlara da təqdim edilməlidir.

Mülki hüquq və azadlıqlar

A. Məlumatlara çıxış imkanı

50. Rəqəmsal mühit uşaqların məlumat əldə etmək hüququndan yararlanması

²⁴ 16 (2013) nömrəli ümumi şərh, 66-67-ci bəndlər.

üçün unikal imkan yaradır. Bu baxımdan, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları, o cümlədən rəqəmsal və onlayn kontent mühüm bir funksiya yerinə yetirir.²⁵ İştirakçı Dövlətlər uşaqların rəqəmsal mühitdə məlumatlara çıxışının olmasını və bu hüququn yalnız Konvensiyanın 13-cü maddəsində nəzərdə tutulan məqsədlər üçün qanunda nəzərdə tutulduğu və zəruri olduğu hallarda məhdudlaşdırılmasını təmin etməlidir.

51. İştirakçı Dövlətlər uşaqlar üçün onların inkişaf etməkdə olan qabiliyyətlərinə uyğun olaraq hüquq və imkanlarını artıran və yaşlarına uyğun rəqəmsal kontent təmin etməli və yaradılmasını dəstəkləməli, uşaqların mədəniyyət, idman, incəsənət, sağlamlıq, mülki və siyasi məsələlər və uşaq hüquqları barədə geniş spektrli məlumatlara, o cümlədən dövlət orqanlarında saxlanılan məlumatlara çıxışının olmasını təmin etməlidir.

52. İştirakçı Dövlətlər bu cür kontentin çoxsaylı formatlardan və xəbər mediası, yayım şirkətləri, muzeylər, kitabxanalar və təhsil, elm və mədəniyyət təşkilatları daxil olmaqla müxtəlif milli və beynəlxalq mənbələrdən istifadə etməklə yaradılmasını və yayılmasını stimullaşdırmalıdır. Onlar, xüsusilə, əlilliyi olan uşaqlar və etnik, linqvistik, aborigen və digər azlıq qruplarına mənsub olan uşaqlar üçün rəngarəng, əlçatan və faydalı kontentin təmin edilməsini genişləndirməyə səy göstərməlidir. Uşaqların başa düşdüyü dillərdə münasib məlumatları əldə etmək imkanı bərabərliyə əhəmiyyətli dərəcədə müsbət təsir göstərə bilər.²⁶

53. İştirakçı Dövlətlər bütün uşaqların onlayn mühitdə müxtəlif və yaxşı keyfiyyətli məlumatlar barədə məlumatlı olmasını və onları asanlıqla tapa bilməsini təmin etməlidir. Buraya kommersiya maraqlarının və ya siyasi maraqların olmadığı kontent daxildir. Onlar avtomatik axtarış və məlumatların filtrlənməsi sistemlərinin, o cümlədən tövsiyə sistemlərinin uşaqların seçimləri ilə bağlı kommersiya və ya siyasi əsaslı motivlərə malik olan ödənişli kontenti prioritetləşdirməməsini və ya ödənişli kontenti uşaqların məlumat əldə etmək hüququnu qurban vermək hesabına prioritetləşdirməməsini təmin etməlidir.

54. Rəqəmsal mühitdə gender stereotipləri, ayrı-seçkiliyə və irqçiliyə yol verən, zorakılıq xarakterli, pornoqrafik və istismar xarakterli məlumatlar, habelə yalan çıxışlar, yanlış məlumatlar, dezinformasiya, habelə uşaqları qanunsuz və ya zərərli fəaliyyətlərə həvəsləndirən məlumatlar ola bilər. Bu cür məlumatlar

²⁵ 7 (2005) nömrəli ümumi şərh, 35-ci bənd; və 20 (2016) nömrəli ümumi şərh, 47-ci bənd.

²⁶ 17 (2013) nömrəli ümumi şərh, 46-cı bənd; və 20 (2016) nömrəli ümumi şərh, 47-48-ci bəndlər.

müxtəlif mənbələrdən, o cümlədən digər istifadəçilərdən, kommersiya xarakterli kontent yaradıcılarından, seksual cinayətkarlardan və ya terrorçu və ya ekstremist təşkilatlar kimi tanınan silahlı qruplardan daxil ola bilər. İştirakçı Dövlətlər uşaqları zərərli və etibarsız məlumatlardan qorunmalı, müvafiq biznes subyektlərinin və digər rəqəmsal kontent təminatçılarının uşaqların müxtəlif kontentlərə təhlükəsiz çıxışına imkan yaradan qaydalar hazırlayıb tətbiq etməsini təmin etməlidir. Bu qaydalar uşaqların məlumat əldə etmək və ifadə azadlığı hüquqlarını tanımalı, eyni zamanda onların hüquqlarına və inkişaf etməkdə olan qabiliyyətlərinə uyğun olaraq onları zərərli materiallardan qorunmalıdır.²⁷ Hər hansı internet əsaslı, elektron və məlumatların yayılmasına xidmət edən digər sistemlərin fəaliyyətinə tətbiq edilən hər hansı məhdudiyətlər Konvensiyanın 13-cü maddəsinə uyğun olmalıdır.²⁸ İştirakçı Dövlətlər hər hansı ərazidə, tam və ya qismən, uşaqların informasiya və kommunikasiya vasitələrinə çıxışına mane ola biləcək şəkildə, elektrik, mobil rabitə şəbəkələri və ya internet əlaqəsinin təchizatına qəsdən mane olmamalı və ya digər subyektlərin mane olmasına imkan yaratmamalıdır.

55. İştirakçı Dövlətlər uşaqların istifadə etdiyi rəqəmsal xidmətlərin təminatçılarını kontenti məsələn, kontentin yaşa uyğunluğu və ya etibarlılığı baxımından qısa və anlaşılıqlı şəkildə etiketləməyə həvəsləndirməlidir. Onlar, həmçinin, uşaqlar, valideynlər və himayəçilər, pedaqoqlar və digər peşəkar qruplar üçün əlçatan təlimatlar, təlim, öyrədici materiallar və məlumatvermə mexanizmlərinin təmin edilməsini stimullaşdırmalıdır.²⁹ Uşaqların yaş üçün münasib olmayan kontentdən qorunmasına yönələn yaş əsaslı və ya kontent əsaslı sistemlər məlumatların minimuma endirilməsi prinsipi ilə uzlaşmalıdır.

56. İştirakçı Dövlətlər rəqəmsal xidmət təminatçılarının müvafiq təlimatlara, standartlara və məcəllələrə³⁰ əməl etməsini və kontentin qanuni, zəruri və mütənasib şəkildə idarə olunması qaydalarının icrasını təmin etməlidir. Kontentə nəzarət tədbirləri, məktəblərin filtrləmə sistemləri və digər subyektlərin digər təhlükəsizlik texnologiyaları uşaqların rəqəmsal mühitdə məlumatlara çıxışını məhdudlaşdırmaq üçün deyil, yalnız zərərli materialların uşaqlara çatmasının qarşısını almaq üçün istifadə edilməlidir. Kontentin idarə olunması və kontentə nəzarət vasitələri uşaqların digər hüquqlarının, əsasən də ifadə azadlığı və şəxsi

²⁷ 16 (2013) nömrəli ümumi şərh, 58-ci bənd; və 7 (2005) nömrəli ümumi şərh, 35-ci bənd.

²⁸ İnsan Hüquqları üzrə Komitənin 34 (2011) nömrəli ümumi şərh, 43-cü bənd.

²⁹ 16 (2013) nömrəli ümumi şərh, 19 və 59-cu bəndlər.

³⁰ Eyni mənbə, 58 və 61-ci bəndlər.

həyatının toxunulmazlığı hüquqlarının pozulmasından müdafiə hüququ ilə tarazlaşdırılmalıdır.

57. Xəbər mediası və digər müvafiq təşkilatlar tərəfindən tərtib olunan peşəkar davranış kodeksləri uşaqlarla əlaqəli rəqəmsal risklər və imkanlar barədə məlumatların verilməsi qaydasına dair istiqamət verməlidir. Bu cür istiqamətləndirmə pozuntuların qurbanı olmuş və zərər çəkmiş uşaqların şəxsiyyətinin aşkar edilmədiyi və insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartlarla uzlaşan, faktlara əsaslanan məlumatvermə ilə nəticələnməlidir.

B. İfadə azadlığı

58. Uşaqların ifadə azadlığı özündə onların seçdiyi istənilən vasitədən istifadə edərək, bütün növlərdə məlumat və ideyaları axtarmaq, qəbul etmək və yaymaq azadlığını ehtiva edir. Uşaqlar bildirib ki³¹, rəqəmsal mühit onlara öz ideyalarını, fikirlərini və siyasi baxışlarını ifadə etmək üçün əhəmiyyətli dərəcədə imkanlar yaradıb. Əlverişsiz və ya həssas vəziyyətlərdə olan uşaqlara gəldikdə, öz təcrübələrini bölüşən digər uşaqlarla texnologiyaların köməyi ilə qarşılıqlı əlaqələrin qurulması onların özlərini ifadə etməsinə kömək edə bilər.

59. Rəqəmsal mühitdə uşaqların ifadə azadlığına tətbiq edilən hər hansı məhdudiyyətlər, məsələn, filtrlər, o cümlədən təhlükəsizlik tədbirləri qanuni, zəruri və mütənasib olmalıdır. Bu cür məhdudiyyətlər üçün əsaslar şəffaf olmalı və yaşa uyğun bir dildə uşaqlara çatdırılmalıdır. İştirakçı Dövlətlər uşaqlara bu hüquqdan səmərəli istifadə qaydası, xüsusilə rəqəmsal kontentin təhlükəsiz qaydada, eləcə də digərlərinin hüquqlarına və ləyaqətinə hörmət etməklə və məsələn, nifrət və zorakılığa təhrikə əlaqəli qanunvericiliyi pozmaqla yaradılması və bölüşülməsi qaydası barədə məlumat və təlim imkanları təmin etməlidir.

60. Uşaqlar rəqəmsal mühitdə öz siyasi və ya digər baxışlarını və kimliklərini ifadə etdikdə, tənqid, düşmənçilik, təhdidlər və ya cəza ilə üzləşə bilər. İştirakçı Dövlətlər uşaqları kibertəcavüzdən və təhdidlərdən, senzurdan, məlumatların oğurlanması və elektron nəzarətdən qorunmalıdır. Uşaqlar rəqəmsal mühitdə öz fikirlərini ifadə etdiklərinə görə məsuliyyətə cəlb olunmamalıdır, o şərtlə ki, onlar Konvensiyanın 13-cü maddəsinə uyğun olaraq cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulan məhdudiyyətləri pozmur.

³¹ "Our rights in a digital world", p. 16.

61. Xüsusi dünyagörüşünü təşviq etməyə yönələn kommersiya və siyasi əsaslı motivlərin mövcudluğunu nəzərə alaraq, iştirakçı Dövlətlər məlumatın filtrlənməsi, səciyyələndirici profillərin çıxarılması, marketing və qərar qəbulu üzrə avtomatlaşdırılmış proseslərdən istifadənin uşaqların rəqəmsal mühitdə öz fikirlərini formalaşdırmaq və ifadə etmək qabiliyyətini əvəz etməməsini, manipulyasiya etməməsini və ya müdaxilə etməməsini təmin etməlidir.

C. Fikir, vicdan və dini etiqad azadlığı

62. İştirakçı Dövlətlər uşağın rəqəmsal mühitdə fikir, vicdan və dini etiqad azadlığı hüququna hörmət etməlidir. Komitə iştirakçı Dövlətləri rəqəmsal mühitdə uşaqların fikir azadlığı və inancını manipulyasiya edən və ya ona müdaxilə edən (məsələn, emosional analiz və ya nəticəçixarma) təcrübələri aşkar edən, müəyyən edən və qadağan edən məlumatların mühafizəsi üzrə normativ aktlar və layihələndirmə standartları təqdim etməyə və yeniləməyə təşviq edir. Avtomatlaşdırılmış sistemlərin köməyi ilə uşağın daxili vəziyyəti barədə nəticələr çıxarmaq olar. İştirakçı Dövlətlər avtomatlaşdırılmış sistemlərin və ya məlumat filtrləmə sistemlərinin uşaqların davranış və ya emosiyalarına təsir etmək və ya onların imkanlarını və ya inkişafını məhdudlaşdırmaq üçün istifadə edilməməsini təmin etməlidir.

63. İştirakçı Dövlətlər uşaqların dini etiqadına və ya inanclarına görə cəzalandırılmamasını və ya gələcək imkanlarının hər hansı digər yollarla məhdudlaşdırılmamasını təmin etməlidir. Uşaqların rəqəmsal mühitdə öz dini etiqad və ya inanclarını nümayiş etdirmək hüququndan istifadəsi yalnız qanuni, zəruri və mütənasib məhdudiyətlərə məruz qala bilər.

D. Birləşmək və dinc toplaşmaq azadlığı

64. Rəqəmsal mühit uşaqların öz sosial, dini, mədəni, etnik, cinsi və siyasi kimliklərini formalaşdırmasına və müzakirə, mədəni mübadilə, sosial birlik və müxtəliflik üçün əlaqədar icmalarda və ictimai məkanlarda iştirak etməsinə imkan verə bilər³². Uşaqlar bildirib ki, rəqəmsal mühit onları yaşdırları, qərarların qəbuluna məsul şəxslər və onlarla eyni maraqları bölüşən digərləri ilə görüşmək, fikir mübadiləsi aparmaq və müzakirələr aparmaq üçün dəyərli imkanlarla təmin edib.

³² 17 (2013) nömrəli ümumi şərh, 21-ci bənd; və 20 (2016) nömrəli ümumi şərh, 44-45-ci bəndlər.

65. İştirakçı Dövlətlər qanunlar, qaydalar və siyasətlər vasitəsilə uşaqların qismən və ya müstəsna olaraq rəqəmsal mühitdə fəaliyyət göstərən təşkilatlarda iştirak etmək hüququnun qorunmasını təmin etməlidirlər. Uşaqların rəqəmsal mühitdə birləşmək və dinc toplaşmaq azadlığı hüququnun həyata keçirilməsinə qanuni, zəruri və mütənəsb məhdudiyətlərdən başqa heç bir məhdudiyət qoyula bilməz.³³ Bu cür iştirak özlüyündə bu uşaqlar üçün məktəbdən kənarlaşdırılma, gələcək imkanların məhdudlaşdırılması və ya bu imkanlardan məhrum edilmə və ya polis orqanında qeydiyyatda düşmə kimi mənfi nəticələrə gətirib çıxarmamalıdır. Bu cür iştirak təhlükəsiz, məxfi və dövlət və ya özəl subyektlərin nəzarətindən azad olmalıdır.

66. Rəqəmsal mühit vasitəsilə ictimai fəaliyyətdə iştirak və şəbəkələşmə imkanları həm də uşaqların aktiv fəaliyyətinə dəstək göstərə və insan hüquqlarının təşviqatçıları kimi hüquq və imkanlarını artırma bilər. Komitə qəbul edir ki, rəqəmsal mühit uşaqlara, o cümlədən insan hüquqlarının müdafiəçiləri kimi çıxış edən uşaqlara, habelə həssas vəziyyətlərdə olan uşaqlara bir-biri ilə əlaqə qurmaq, öz hüquqları üçün təşviqat aparmaq və birliklər yaratmaq imkanı verir. İştirakçı Dövlətlər xüsusi rəqəmsal platformaların yaradılmasına dəstək kimi vasitələrlə, onlara dəstək göstərməli və onların təhlükəsizliyini təmin etməlidir.

E. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ

67. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı uşaqların fəaliyyət azadlığı, ləyaqəti və təhlükəsizliyi və hüquqlarının həyata keçirilməsi üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. Uşaqların fərdi məlumatları onlara təhsil, tibbi və digər xidmətlər göstərmək üçün emal edilir. Uşaqların şəxsi həyatının toxunulmazlığına qarşı təhdidlər dövlət qurumları, biznes subyektləri və digər təşkilatlar tərəfindən məlumatların toplanması və işlənməsi, həmçinin şəxsiyyət oğurluğu kimi cinayət fəaliyyətləri nəticəsində yarana bilər. Təhdidlər, həmçinin, uşaqların öz fəaliyyətlərindən, eləcə də onların ailə üzvlərinin, həmyaşıdlarının və ya başqalarının fəaliyyətindən qaynaqlana bilər, məsələn, valideynlər internetdə fotoşəkillər yerləşdirdikdə və ya naməlum şəxs uşaq haqqında məlumat yerləşdirdikdə yarana bilər.

68. Məlumatlara uşaqların şəxsiyyəti, onların fəaliyyəti, yeri, ünsiyyəti, duyğuları, sağlamlığı və münasibətləri haqqında və digər məlumatlar daxil ola bilər. Fərdi məlumatların müəyyən kombinasiyaları, o cümlədən biometrik məlumatlar

³³ İnsan Hüquqları üzrə Komitənin 37 (2020) nömrəli ümumi şərh, 6 və 34-cü bəndlər.

uşağın şəxsiyyətini birmənalı şəkildə ortaya çıxara bilər. Məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada emalı, səciyyəlandırıcı profillərin çıxarılması, davranış əsaslı hədəfləmə, şəxsiyyətin məcburi təsdiqlənməsi, məlumatların filtrlənməsi və kütləvi nəzarət kimi rəqəmsal üsullar adi hala çevrilir. Bu cür təcrübələr uşaqların şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna əsassız və ya qeyri-qanuni müdaxiləyə səbəb ola bilər; bu, uşaqları onların həyatının sonrakı mərhələlərində də hiss olunacaq mənfi təsirlərə məruz qoya bilər.

69. Uşağın şəxsi həyatına müdaxiləyə yalnız o halda icazə verilir ki, bu, nə əsassız, nə də qanunsuzdur. Buna görə də, hər hansı bu cür müdaxilə qanunla nəzərdə tutulmalı, qanuni məqsəd daşmalı, məlumatların minimuma endirilməsi prinsipinə uyğun həyata keçirilməli, mütənasib olmalı, uşağın maraqlarına uyğun olmalı və Konvensiyanın müddəalarına və ya məqsədlərinə zidd olmamalıdır.

70. İştirakçı Dövlətlər uşaqların məlumatlarının emal olunduğu bütün mühitlər və bütün təşkilatlar tərəfindən uşaqların şəxsi həyatının toxunulmazlığına hörmət edilməsini və onun qorunmasını təmin etmək üçün qanunvericilik tədbirləri, inzibati və digər tədbirlər görməlidirlər. Qanunvericilik güclü təminatlar, şəffaflıq, müstəqil nəzarət və hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxış təmin etməlidir. İştirakçı Dövlətlər uşaqlara təsir edən rəqəmsal məhsul və xidmətlərə daxili məxfilik alqoritmlərinin daxil edilməsini tələb etməlidir. Onlar məxfilik və məlumatların qorunmasına dair qanunvericiliyi müntəzəm olaraq nəzərdən keçirməli və prosedur və təcrübələrin uşaqların şəxsi həyatının toxunulmazlığını qəsdən və ya təsadüfən pozmasının qarşısını almağa kömək etməsini təmin etməlidir. Şifrələmə məqsədəuyğun vasitə hesab edildikdə, iştirakçı Dövlətlər uşaqlara qarşı cinsi istismar və zorakılığı və ya uşaqlara qarşı seksual xarakterli hərəkətləri ehtiva edən materialların aşkar edilməsi və şikayət edilməsinə imkan verən müvafiq tədbirlərin görülməsini nəzərdən keçirməlidir. Bu cür tədbirlər ciddi şəkildə qanunilik, zərurilik və mütənasiblik prinsiplərinə uyğun olaraq məhdudlaşdırılmalıdır.

71. Uşağın məlumatlarının emalı üçün razılıq tələb olunduqda, iştirakçı Dövlətlər razılığın uşaq tərəfindən və ya uşağın yaşından və inkişaf etməkdə olan qabiliyyətlərindən asılı olaraq, valideyn və ya himayəçi tərəfindən məlumatlı və sərbəst şəkildə verilməsini və razılığın bu məlumatların emalından əvvəl alınmasını təmin etməlidirlər. Uşağın fərdi məlumatlarının emalı üçün öz razılığı yetərsiz hesab olunduqda və valideynlərin razılığı tələb olunduqda, iştirakçı Dövlətlər bu məlumatları emal edən təşkilatlardan razılığın uşağın valideyni və ya ona qulluq edən şəxs tərəfindən məlumatlı və düşünülmüş şəkildə verildiyini yoxlamağı tələb etməlidirlər.

72. İştirakçı Dövlətlər uşaqların və onların valideynlərinin və ya himayəçilərinin saxlanılan məlumatlara asanlıqla daxil ola bilmələrini, qeyri-dəqiq və ya köhnəlmiş məlumatları düzəldə bilmələrini və dövlət orqanları, fərdi şəxslər və ya digər subyektlər tərəfindən qeyri-qanuni və ya zərurət olmadan saxlanılan məlumatları ağlabatan və qanuni məhdudiyətlərə əməl etməklə silə bilmələrini təmin etməlidirlər.³⁴ Onlar, həmçinin, məlumatlara nəzarət edən subyektini fərdi məlumatların emalı üçün qanuni və üstün əsasların olduğunu nümayiş etdirə bilmədiyi hallarda, bu cür emala verdiyi razılığı geri götürmək və etiraz etmək hüququ var. Bundan əlavə, onlar uşaqlara, valideynlərə və himayəçilərə bu kimi məsələlərlə bağlı məlumatları uşaqlara uyğun dildə və əlçatan formatlarda təqdim etməlidirlər.

73. Uşaqların fərdi məlumatları yalnız mütəmadi yoxlamalar və hesabatlılıq tədbirləri kimi lazımi prosessual təminatlara uyğun qaydada qanunvericiliyə əsasən onları emal etmək səlahiyyətinə malik olan dövlət orqanları, təşkilatlar və şəxslər üçün əlçatan olmalıdır.³⁵ Hər hansı bir müəssisədə xüsusi məqsədlər üçün uşaqlar haqqında toplanmış məlumatlar, o cümlədən elektronlaşdırılmış cinayət məhkumluğu sənədləri qorunmalı və yalnız bu məqsədlər üçün toplanmalıdır və qanunsuz və ya əsassız olaraq saxlanılmamalı, hər hansı digər məqsədlər üçün istifadə edilməməlidir. Məlumatın bir müəssisədə təqdim edildiyi və başqa bir müəssisədə, məsələn, məktəb və ali təhsil kontekstində istifadəsi nəticəsində uşağa qanuni şəkildə fayda verə bildiyi hallarda, bu cür məlumatların istifadəsi şəffaf, hesabatlı olmalı, uşaqların və vəziyyətdən asılı olaraq, valideyn və ya himayəçinin razılığına əsaslanmalıdır.

74. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı və məlumatların mühafizəsinə dair qanunlar və tədbirlər uşaqların digər hüquqlarını, məsələn, ifadə azadlığı və ya müdafiə hüquqlarını əsassız olaraq məhdudlaşdırmamalıdır. İştirakçı Dövlətlər məlumatların mühafizəsinə dair qanunvericiliyin rəqəmsal mühitdə uşaqların şəxsi həyatının toxunulmazlığına hörmət etməsini və fərdi məlumatlarının qorunmasını təmin etməlidir. Davamlı texnoloji yeniliklər sayəsində, rəqəmsal mühitin əhatə dairəsi genişlənərək, geyim və oyuncaqlar kimi getdikcə daha çox xidmət və məhsulu əhatə edir. Uşaqların vaxt keçirdikləri yerlər avtomatlaşdırılmış sistemlərə qoşulmuş daxili sensorlar vasitəsilə "İnterneta qoşulmağa" başladıkları üçün iştirakçı Dövlətlər belə mühitə töhfə verən məhsul və xidmətlərin məlumatların mühafizəsi üzrə ciddi tədbirlərlə və şəxsi həyatın

³⁴ İnsan Hüquqları üzrə Komitənin 16 (1988) nömrəli ümumi şərh, 10-cu bənd.

³⁵ Eyni mənbə; və Uşaq Hüquqları üzrə Komitənin 20 (2016) nömrəli ümumi şərh, 46-cı bənd.

toxunulmazlığına dair digər normativ aktlar və standartlarla tənzimlənməsini təmin etməlidirlər. Buraya küçələr, məktəblər, kitabxanalar, idman və əyləncə mərkəzləri və ofislər, o cümlədən mağazalar və kinoteatrlar kimi ictimai yerlər və ev daxildir.

75. Uşaqlar üzərində hər hansı rəqəmsal nəzarət və bununla əlaqədar fərdi məlumatların hər hansı avtomatlaşdırılmış emalı uşağın şəxsi toxunulmazlıq hüququna hörmət etməli və müntəzəm olaraq, fərq qoymadan və ya uşağın xəbəri olmadan, yaxud söhbət azyaşlı kiçik uşaqdan gedirsə, onların valideynlərinin və ya himayəçilərinin xəbəri olmadan keçirilməməli, eləcə də kommersiya, təhsil və qayğı müəssisələrində bu cür nəzarətə etiraz etmək hüququ olmadan baş verməməli, arzuolunan məqsədə çatmaq üçün şəxsi həyatın toxunulmazlığına ən az müdaxilə edən vasitələr hər zaman nəzərdən keçirilməlidir.

76. Rəqəmsal mühit valideyn və himayəçilər üçün uşaqların şəxsi həyatının toxunulmazlığına hörmət etmək baxımından xüsusi problemlər yaradır. Təhlükəsizlik məqsədilə onlayn fəaliyyətləri izləyən texnologiyalar, məsələn, izləmə cihazları və xidmətlərindən ehtiyatla istifadə edilmədikdə, onlar uşağın yardım üçün qaynar xəttə müraciətinin və ya həssas məlumatlar axtarış tapmasının qarşısını ala bilər. İştirakçı Dövlətlər uşaqları, valideyn və himayəçiləri və ictimaiyyəti uşağın şəxsi toxunulmazlıq hüququnun əhəmiyyəti və onların öz hərəkətlərinin bu hüququ necə təhlükə altında qoya biləcəyi barədə məlumatlandırmalıdır. Onlara həmçinin, rəqəmsal mühitdə uşaqların təhlükəsizliyini təmin etməklə yanaşı, onların şəxsi həyatının toxunulmazlığına necə hörmət etməli və onu qorumalı olduqları barədə məsləhət verilməlidir. Uşağın onlayn fəaliyyətləri üzərində valideyn və himayəçi nəzarəti mütənasib və uşağın inkişaf etməkdə olan qabiliyyətlərinə uyğun olmalıdır.

77. Bir çox uşaqlar onların şəxsiyyətini gizlədən onlayn avatarlar və ya ləqəblərdən istifadə edir və bu cür praktik tədbirlər onların şəxsi həyatının toxunulmazlığının qorunmasında əhəmiyyətli ola bilər. İştirakçı Dövlətlər daxili təhlükəsizlik alqoritmini və daxili məxfilik alqoritmini anonimliklə birləşdirən, lakin eyni zamanda anonimlik praktikasının kibertəcavüz, nifrət nitqi və ya cinsi istismar və zorakılıq kimi zərərli və ya qeyri-qanuni fəaliyyətləri gizlətmək üçün müntəzəm olaraq istifadə edilməməsini təmin edən yanaşma tələb etməlidir. Valideyn və ya himayəçilərinin özlərinin uşağın təhlükəsizliyinə qarşı risk daşdığı və ya uşağın himayəsi ilə bağlı bir-biri ilə münaqişədə olduğu hallarda rəqəmsal mühitdə uşağın şəxsi həyatının toxunulmazlığının qorunması son dərəcə vacib ola bilər. Bu cür hallarda uşağın şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnu qorumaq

üçün əlavə müdaxilə, eləcə də ailə ilə məsləhətləşmə və ya digər xidmətlər tələb oluna bilər.

78. Uşaqlara rəqəmsal mühitdə profilaktik və ya konsultasiya xidmətləri təmin edən subyektlər uşaqların bu cür xidmətlərdən istifadəsi üçün valideynin razılığını əldə etmək öhdəliyi daşımamalıdır.³⁶ Bu cür xidmətlər şəxsi həyatın toxunulmazlığı və uşaqların müdafiəsi üzrə yüksək standartlara cavab verməlidir.

F. Doğumun qeydiyyatı və eyniləşdirilmə hüququ

79. İştirakçı Dövlətlər xidmətlərə, o cümlədən səhiyyə, təhsil və sosial təminat xidmətlərinə çıxışı asanlaşdırmaq üçün bütün yenidoğulmuşlara doğumun qeydiyyata alınması və milli orqanlar tərəfindən rəsmi şəkildə tanınmaq imkanı verən rəqəmsal eyniləşdirmə sistemlərindən istifadəni təşviq etməlidir. Doğumun qeydiyyata alınmaması uşaqların Konvensiyada və onun fakültativ protokollarında təsbit olunan hüquqlarının pozulmasına şərait yaradır. İştirakçı Dövlətlər xüsusən də ucqar ərazilərdə yaşayan uşaqlar, qaçqın və miqrant uşaqlar, risk altında olan və təcrid olunmuş vəziyyətlərdə olan uşaqlar üçün doğumun qeydiyyatı imkanını təmin etmək üçün müasir texnologiyalardan, o cümlədən səyyar qeydiyyat bölmələrindən istifadə etməli və rəqəmsal eyniləşdirmə sistemlərinin tətbiqindən əvvəl doğulmuş uşaqları daxil etməlidir. Bu sistemlərin uşaqlar üçün faydalı olması üçün onlar maarifləndirmə kampaniyaları aparmalı, monitoring mexanizmləri yaratmalı, icma ilə işi təşviq etməli və müxtəlif subyektlər, o cümlədən vətəndaşlıq vəziyyəti məsələləri ilə məşğul olan işçilər, hakimlər, notariuslar, səhiyyə işçiləri və uşaqların müdafiəsi orqanlarının işçiləri arasında səmərəli əlaqələndirməni təmin etməlidir. Onlar, həmçinin, şəxsi həyatın toxunulmazlığı və məlumatların mühafizəsi üzrə etibarlı çərçivənin mövcud olmasını təmin etməlidir.

VII. Uşaqlara qarşı zorakılıq

80. Rəqəmsal mühit uşaqların zorakılığa məruz qaldığı vəziyyətlərə və/yaxud onların məruz qaldığı təsir nəticəsində özlərinə və ya başqalarına zərər verə biləcəyi vəziyyətlərə zəmin yaradaraq, uşaqlara qarşı zorakılığın törədilməsi üçün yeni imkanlar yarada bilər. Pandemiya kimi böhran vəziyyətləri onlayn mühitdə

³⁶ 20 (2016) nömrəli ümumi şərh, 60-cı bənd.

zərərə məruz qalma riskinin artmasına səbəb ola bilər, çünki bu cür vəziyyətlərdə uşaqlar virtual platformalarda daha çox vaxt keçirirlər.

81. Seksual xarakterli cinayətlər törədən şəxslər məsələn, canlı video yayım, uşaqlarla bağlı seksual xarakterli hərəkətləri ehtiva edən materialların istehsalı və yayılması, eləcə də uşaqların seksual xarakterli hərəkətlərə məcbur edilməsi vasitəsilə, uşaqları cinsi məqsədlərlə şirnikləndirmək və onlayn mühitdə uşaqlara qarşı seksual xarakterli hərəkətlərdə iştirak etmək üçün rəqəmsal texnologiyalardan istifadə edə bilər. Rəqəmsal texnologiyaların istifadəsinə əsaslanan zorakılıq və cinsi istismar formaları və seksual xarakterli hərəkətlər həm də uşağın etibar etdiyi mühitdə, yəni ailə üzvləri və ya dostları, yaxud yeniyetmələrin intim partnyorları tərəfindən törədilə bilər və buraya kibertəcavüz, o cümlədən qorxutma və şəxsi nüfuza qarşı təhdidlər, seksual xarakterli mətn və ya təsvirlərin, məsələn, şəxsin özü tərəfindən hazırlanan kontentin şirnikləndirmə və/yaxud məcburetmə vasitəsilə razılıqsız yaradılması və ya bölüşülməsi və kəsiklər, intihar xarakterli davranış və ya qidalanma pozuntuları kimi zərərli davranışların təbliği daxildir. Uşaqlar bu cür hərəkətlərə yol veribsə, iştirakçı Dövlətlər mümkün hallarda, uşaqlar üçün qabaqalayıcı, qoruyucu və bərpaedici ədalət mühakiməsi yanaşmalarından istifadə etməlidir.³⁷

82. İştirakçı Dövlətlər rəqəmsal mühitdə uşaqları zorakılıqdan qorumaq üçün qanunvericilik tədbirləri və inzibati tədbirlər görməlidir. Buraya uşaqları rəqəmsal mühitdə bütün formalarda zorakılıqla bağlı təsbit edilmiş və yeni risklərdən qoruyan etibarlı qanunverici, normativ-hüquqi və institusional çərçivələrə yenidən baxılması, onların yenilənməsi və icrasının təmin edilməsi daxildir. Bu cür risklərə fiziki və ya psixoloji zorakılıq, xəsarət və ya istismar, laqeydlilik və ya pis rəftar, istismar və qısınma, o cümlədən cinsi istismar və seksual qısınma, uşaq alveri, gender əsaslı zorakılıq, kibertəcavüz, kibər-hücumlar və informasiya müharibəsi daxildir. İştirakçı Dövlətlər uşaqların inkişaf etməkdə olan qabiliyyətlərinə uyğun olaraq, təhlükəsizlik və müdafiə tədbirləri görməlidir.

83. Rəqəmsal mühit qeyri-dövlət qrupları, o cümlədən terrorist və ya zorakı ekstremist təşkilatlar kimi tanınmış silahlı qruplar tərəfindən uşaqların zorakılıq fəaliyyətlərində iştirak etmək üçün cəlb edilməsi və istismarı üçün yeni imkanlar açılır. İştirakçı Dövlətlər uşaqların terrorist və ya zorakı ekstremist qruplar tərəfindən cəlb olunmasının qanunla qadağan olunmasını təmin etməlidirlər. Bu

³⁷ 24 (2019) nömrəli ümumi şərh, 101-ci bənd; və CRC/C/156, 71-ci bənd.

kontekstdə cinayət əməllərinin törədilməsində ittiham olunan uşaqlara ilk növbədə qurban kimi baxılmalıdır, lakin ittiham irəli sürülürsə, onlara uşaqlar üzrə ədliyyə sistemi tətbiq edilməlidir.

VIII. Ailə mühiti və alternativ qayğı

84. Bir çox valideyn və himayəçilər rəqəmsal mühitlə əlaqədar uşaqlara kömək üçün tələb olunan texnoloji biliklərinin, potensialının və bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi üçün dəstəyə ehtiyac duyur. İştirakçı Dövlətlər valideyn və himayəçilərin rəqəmsal savadlılığa yiyələnmək, texnologiyanın uşaqların hüquqlarına necə dəstək göstərə biləcəyini öyrənmək və onlayn mühitdə zərər çəkmiş uşağı müəyyən etmək və adekvat reaksiya vermək üçün imkanlara malik olmasını təmin etməlidir. Əlverişsiz və ya həssas vəziyyətlərdə olan uşaqların valideyn və himayəçilərinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

85. Valideyn və himayəçilərə rəqəmsal mühitlə əlaqədar dəstək və istiqamətləndirmə təmin edərkən, iştirakçı Dövlətlər onların uşaqların inkişaf etməkdə olan qabiliyyətlərinə uyğun olaraq, onların artan müstəqilliyinə və şəxsi həyatın toxunulmazlığının zəruriliyinə hörmət etmək üçün məlumatlılığını təşviq etməlidir. İştirakçı Dövlətlər nəzərə almalıdır ki, uşaqlar rəqəmsal imkanları qəbul edir və təcrübədən keçirirlər və valideyn və himayəçilərin gözlədiklərindən də erkən yaşda risklərlə qarşılaşa bilərlər. Bəzi uşaqlar, xüsusən də valideyn və himayəçilərinin yanaşmasının cəzalandırıcı, həddən artıq məhdudlaşdırıcı olduğunu və ya onların inkişaf etməkdə olan qabiliyyətlərinə uyğun olmadığını düşündükləri hallarda öz rəqəmsal fəaliyyətlərinə daha çox dəstək və stimula ehtiyac duyduqlarını bildirir.³⁸

86. İştirakçı Dövlətlər nəzərə almalıdır ki, valideyn və himayəçilərə təqdim edilən dəstək və istiqamətləndirmə valideyn-uşaq münasibətlərinin xüsusi və özünəməxsus xarakterinin başa düşülməsinə əsaslanmalıdır. Bu cür istiqamətləndirmə valideynlərə qadağalar və ya nəzarət əvəzinə, qarşılıqlı empatiya və hörmət əsasında uşaqların müdafiəsi və artan müstəqillik arasında münasib tarazlığın yaradılmasında kömək etməlidir. Valideyn və himayəçilərə valideynlik öhdəlikləri ilə uşaq hüquqları arasında tarazlığın saxlanmasında kömək etmək üçün uşağın inkişaf etməkdə olan qabiliyyətlərinin nəzərə alınması ilə birgə götürülməklə, uşağın ali maraqları rəhbər prinsiplər hesab edilməlidir. Valideyn və himayəçilərin istiqamətləndirilməsi zamanı uşaqların rəqəmsal

³⁸ "Our rights in a digital world", p. 30.

mühitdə sosial, yaradıcı və təlim fəaliyyətləri stimullaşdırılmalı və rəqəmsal texnologiyalardan istifadənin uşaqların özləri arasında və ya uşaqlarla valideynləri və ya himayəçiləri arasındakı üzbəüz, interaktiv qarşılıqlı ünsiyyəti əvəz etməməsi vurğulanmalıdır.

87. Ailələrindən ayrı düşmüş uşaqların rəqəmsal texnologiyalara çıxışının olması vacibdir.³⁹ Sübutlar göstərir ki, rəqəmsal texnologiyalar, məsələn, valideynlərin ayrıldığı, uşaqların alternativ himayədə yerləşdirildiyi hallarda ailə münasibətlərinin qorunub saxlanmasında, uşaqlarla və potensial övladlığa götürən və ya himayədar valideynlər arasında münasibətlərin yaradılması üçün və humanitar böhran vəziyyətlərində uşaqların ailələrinə qovuşması üçün faydalıdır. Bu səbəbdən, ailələrindən ayrı düşmüş uşaqlarla əlaqədar, iştirakçı Dövlətlər uşaqların təhlükəsizliyini və ali maraqlarını nəzərə almaqla, uşaqlar və onların valideynləri, himayəçiləri və ya digər müvafiq şəxslər üçün rəqəmsal xidmətlərə çıxış imkanına dəstək göstərməlidir.

88. Valideynlər və ya digər ailə üzvləri və ya himayəçilərin fiziki baxımdan uşaqlarının yanında olmasının və ya aralı olmasının uşaqlar üçün risk yarada biləcəyi hallarda, rəqəmsal mühitin inklüzivliyini artırmaq üçün görülən tədbirlər uşaqların müdafiəsi zərurəti ilə tarazlaşdırılmalıdır. İştirakçı Dövlətlər nəzərə almalıdır ki, rəqəmsal texnologiyaların strukturu və istifadəsi (məsələn, uşağın yerinin potensial cinayətə göstərilməsi nəticəsində) bu cür risklərin meydana çıxmasına zəmin yarada bilər. Bu cür riskləri qəbul edərək, onlar daxili təhlükəsizlik və məxfilik alqoritmlərini ehtiva edən yanaşma tələb etməli və valideyn və himayəçilərin risklər barədə və uşaqlara dəstək və onları müdafiə etmək üçün mövcud yollar barədə tam məlumatlandırılmasını təmin etməlidir.

IX. Əlilliyi olan uşaqlar

89. Rəqəmsal mühit əlilliyi olan uşaqların yaşlıları ilə sosial münasibətlərdə iştirak etməsi, məlumatlar əldə etməsi və ictimai qərarların qəbulu proseslərində iştirak etməsi üçün yeni imkanlar açır. İştirakçı Dövlətlər bu imkanlardan istifadə etməli və əlilliyi olan uşaqların rəqəmsal mühitlə əlaqədar üzləşdiyi mövcud əngəlləri aradan qaldırmaq və yeni əngəllərin meydana çıxmasının qarşısını almaq üçün tədbirlər görməlidir.

90. Müxtəlif növ əlillikləri, o cümlədən fiziki, əqli, psixososial, eşitmə və görmə

³⁹ 21 (2017) nömrəli ümumi şərh, 35-ci bənd.

məhdudiyətləri olan uşaqlar rəqəmsal mühitə çıxışla bağlı müxtəlif əngəllərlə üzləşirlər. Buraya kontentin əlçatan formatlarda olmaması, evdə, məktəbdə və icmada maddi baxımdan əlçatan köməkçi texnologiyalara çıxışın məhdudluğu və məktəblərdə, səhiyyə müəssisələrində və digər mühitlərdə rəqəmsal cihazlardan istifadənin qadağan olunması və digərləri daxildir. İştirakçı Dövlətlər əlilliyi olan uşaqların əlçatan formatlarda olan kontentə çıxış imkanını təmin etməli və bu uşaqlara ayrı-seçkilik xarakterli təsir göstərən siyasətləri ləğv etməlidir. Onlar xüsusilə yoxsulluq şəraitində yaşayan əlilliyi olan uşaqlar üçün ehtiyac olduqda maddi baxımdan əlçatan köməkçi texnologiyalara çıxış imkanını təmin etməli, əlilliyi olan uşaqlar, onların ailə üzvləri və təhsil və digər xidmət müəssisələrinin heyəti üçün maarifləndirmə kampaniyaları, təlim və resurslar təmin etməlidir ki, onlar rəqəmsal texnologiyalardan səmərəli şəkildə istifadə edə bilmək üçün yetərli bilik və bacarıqlara yiyələnsin.

91. İştirakçı Dövlətlər müxtəlif növ əlillikləri olan uşaqların tələblərini qarşılayan texnoloji innovasiyaları təşviq etməli və rəqəmsal məhsul və xidmətlərin heç bir istisna olmadan və uyğunlaşdırma zərurəti olmadan bütün uşaqlar tərəfindən istifadə edilə bilməsi məqsədilə, onların hamı üçün əlçatan bir şəkildə hazırlanmasını təmin etməlidir. Əlilliyi olan uşaqlar onların rəqəmsal mühitdə hüquqlarının həyata keçirilməsinə təsir edən siyasət, məhsul və xidmətlərin hazırlanmasına və təqdim olunmasına cəlb olunmalıdır.

92. Əlilliyi olan uşaqlar rəqəmsal mühitdə kibertəcavüz, cinsi istismar və zorakılıq da daxil olmaqla, risklərə daha çox məruz qala bilər. İştirakçı Dövlətlər əlilliyi olan uşaqların üzləşdiyi riskləri müəyyən etməli və aradan qaldırmalı, bu məqsədlə rəqəmsal mühitin onlar üçün təhlükəsizliyini təmin etmək, eyni zamanda əlilliyi olan uşaqların üzləşdiyi və ifrat müdafiə və ya təcridə gətirib çıxara biləcək mövhumatlarla mübarizə aparmaq üçün tədbirlər görməlidir. Təhlükəsizliklə bağlı məlumatlar, qoruyucu strategiyalar və ictimai məlumatlar, rəqəmsal mühitlə əlaqəli xidmətlər və forumlar əlçatan formatlarda təmin edilməlidir.

X. Tibbi xidmət və sosial təminat

93. Rəqəmsal məlumatlar tibbi xidmətlərə və məlumatlara çıxışı asanlaşdırma və anaların, yenidoğulmuşların, uşaqların və yeniyetmələrin fiziki və psixi sağlamlığı və qidalanması üçün diaqnostik və müalicəvi xidmətləri yaxşılaşdırma bilər. Onlar, həmçinin, əlverişsiz və ya həssas vəziyyətlərdə olan və ya ucqar icmalarda yaşayan uşaqları əhatə etmək üçün əhəmiyyətli imkanlar yaradır. İctimai fəvqəladə vəziyyətlərdə, yaxud səhiyyə və ya humanitar böhran hallarında

rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə tibbi xidmətlərə və məlumatlara çıxış yeganə seçim ola bilər.

94. Uşaqlar bildirib ki, onlar internetdə sağlamliq və rifah, o cümlədən fiziki, psixi, cinsi və reproduktiv sağlamliq, cinsi yetkinliyə çatma, cinsi həyat və mayalanma ilə bağlı məlumat və dəstək axtarmaq imkanını yüksək qiymətləndirirlər.⁴⁰ Yeniyetmələr xüsusilə onlayn mühitdə pulsuz, məxfi, yaşa uyğun, ayrı-seçkiliyə yol verməyən psixi sağlamliq və cinsi və reproduktiv sağlamliq xidmətlərinə çıxış imkanı istəyiblər.⁴¹ İştirakçı Dövlətlər uşaqların etibarlı tibbi məlumat və xidmətlərə, o cümlədən psixoloji konsultasiya xidmətlərinə təhlükəsiz, etibarlı və məxfi çıxış imkanını təmin etməlidirlər.⁴² Bu xidmətlər uşaqların yalnız xidmətin icrası üçün zəruri olan məlumatlarının emalını təmin etməli, yalnız tənzimlənən mövcud nəzarət mexanizmləri çərçivəsində mütəxəssislər tərəfindən və ya adekvat hazırlığı olan şəxslər tərəfindən təmin edilməlidir. İştirakçı Dövlətlər rəqəmsal tibbi məhsul və xidmətlərin uşaqların üzbəüz səhiyyə xidmətlərinə çıxış imkanında bərabərsizliklər yaratmaması və ya onları dərinləşdirməməsini təmin etməlidir.

95. İştirakçı Dövlətlər uşaqların xüsusi tibbi ehtiyaclarına yönələn və texnoloji nailiyyətlər vasitəsilə uşaqların sağlamliqının qorunması sahəsində müsbət nəticələri təşviq edən elmi-tədqiqat və işləmələri stimullaşdırmalı və bu sahəyə sərmayə qoymalıdır. Rəqəmsal xidmətlər uşaqlara tibbi xidmətlərin üzbəüz təmin edilməsinə töhfə verməli və ya onu yaxşılaşdırmalıdır.⁴³ İştirakçı Dövlətlər tibbi texnologiya və xidmətləri təmin edən subyektlərdən onların funksiyalarına, məzmununa və paylanmasına uşaq hüquqlarını inteqrasiya etməyi tələb edən normativ sənədləri yaratmalı və ya yeniləməlidir.

96. İştirakçı Dövlətlər uşaqları zərərin məlum formalarından qorumaq üçün qanunvericilik tədbirləri həyata keçirməli və uşaqların psixi və ya fiziki sağlamliqına zərər vura biləcək yanlış məlumatların, materialların və xidmətlərin yayılmasının qarşısını almaq üçün ictimai səhiyyə sahəsində yeni tədqiqatları və sübutları proaktiv şəkildə nəzərdən keçirməlidir. Rəqəmsal oyunlarda və ya sosial mediada zərərli iştirakın qarşısını almaq üçün də tədbirlər tələb oluna bilər. Məsələn, uşaqların inkişafı və hüquqlarına xələl gətirən rəqəmsal sistemlərin hazırlanmasının tənzimlənməsi bura daxildir.⁴⁴

⁴⁰ "Our rights in a digital world", p. 37.

⁴¹ 20 (2016) nömrəli ümumi şərh, 59-cu bənd.

⁴² Eyni mənbə, 47 və 59-cu bəndlər.

⁴³ Eyni mənbə, 47-48-ci bəndlər.

97. İştirakçı Dövlətlər fiziki və sosial fəallıq də daxil olmaqla sağlam həyat tərzi təşviq etmək üçün rəqəmsal texnologiyalardan istifadəni təşviq etməlidirlər.⁴⁴ Onlar uşaqların müəyyən qidalar və içkilər, alkoqol, narkotik vasitələr, tütün və tərkibində nikotin olan digər məhsullar da daxil olmaqla, zərərli məhsulların təbliğinə məruz qalmasının qarşısını almaq üçün hədəflənmiş və ya yaşa uyğun olmayan reklam, marketing və digər müvafiq rəqəmsal xidmətləri tənzimləməlidir.⁴⁵ Rəqəmsal mühitə aid bu cür qaydalar oflayn mühitdə qüvvədə olan qaydalara uyğun olmalı və onlarla ayaqlaşmalıdır.

98. Rəqəmsal texnologiyalar uşaqların istirahət, idman və öz yaşdıları, ailələri və icmaları ilə birbaşa qarşılıqlı əlaqəyə olan ehtiyacları ilə tarazlaşdırılmış olduqda onların sağlamlığını və rifahını yaxşılaşdırmaq üçün bir çox imkanlar təklif edir. İştirakçı Dövlətlər uşaqlar, valideynlər, himayəçilər və pedaqoqlar üçün rəqəmsal və qeyri-rəqəmsal fəaliyyətlər və yetərli istirahət arasında sağlam tarazlığın yaradılmasının vacibliyi haqqında təlimatlar hazırlamalıdırlar.

XI. Təhsil, istirahət və mədəni fəaliyyətlər

A. Təhsil hüququ

99. Rəqəmsal mühit uşaqların yüksək keyfiyyətli inklüziv təhsilə, o cümlədən formal, qeyri-formal, informal təhsil, yaşlılar arasında qarşılıqlı təlim və müstəqil təlim üçün etibarlı resurslara çıxışının təmin edilməsinə və genişləndirilməsinə böyük töhfə verə bilər. Rəqəmsal texnologiyalardan istifadə həm də müəllimlə tələbə arasında və təhsilalanların özləri arasında qarşılıqlı əlaqəni gücləndirə bilər. Uşaqlar rəqəmsal texnologiyaların onların təhsilə çıxışını yaxşılaşdırmaq, öyrənmələrinə kömək etmək və həm də dərstdən kənar fəaliyyətlərdə iştiraklarını asanlaşdırmaq baxımından vacibliyini vurğuladırlar.⁴⁶

100. İştirakçı Dövlətlər uşaqların yerli xalqların resursları da daxil olmaqla müxtəlif rəqəmsal və interaktiv təlim resurslarına, eləcə də uşaqların anladığı dillərdə olan resurslara çıxışını təmin etmək üçün arxivlər, kitabxanalar və muzeylər kimi təhsil və mədəniyyət müəssisələrini dəstəkləməlidirlər. Bu və digər qiymətli resurslar uşaqları yaradıcılıq, vətəndaşlıq və mədəni fəaliyyətlərlə məşğul olmağa həvəsləndirə və onlara başqalarının bu cür fəaliyyətləri ilə tanış

⁴⁴ 17 (2013) nömrəli ümumi şərh, 13-cü bənd.

⁴⁵ 15 (2013) nömrəli ümumi şərh, 77-ci bənd.

⁴⁶ "Our rights in a digital world", pp. 14, 16 and 30.

olmaq imkanı verə bilər.⁴⁷ İştirakçı Dövlətlər uşaqların onlayn öyrənmə və ömür boyu öyrənmə imkanlarını genişləndirməlidirlər.

101. İştirakçı Dövlətlər məktəblərin və digər təhsil müəssisələrinin texnoloji infrastrukturuna ədalətli şəkildə sərmayə qoymalı, kifayət qədər kompüterlərin, yüksək keyfiyyətli və yüksək sürətli genişzolaqlı şəbəkənin və sabit elektrik enerjisi mənbəyinin mövcudluğunu, müəllimlərin rəqəmsal təhsildən istifadə üzrə təlim keçməsinə, məktəb texnologiyalarının əlçatanlığı və vaxtında texniki qulluğunu təmin etməlidirlər. Onlar həmçinin uşaqların başa düşə biləcəyi dillərdə müxtəlif keyfiyyətli rəqəmsal təhsil resurslarının yaradılmasına və yayılmasına dəstək göstərməli və qızların üzləşdiyi bərabərsizliklər kimi mövcud bərabərsizliklərin kəskinləşməsinin qarşısını almalıdırlar. İştirakçı Dövlətlər rəqəmsal texnologiyalardan istifadənin üzbəüz təlimə zərər verməməsinə və təhsil məqsədləri üçün əsaslandırılmasını təmin etməlidirlər.

102. Fiziki olaraq məktəbə getməyən uşaqlar, ucqar ərazilərdə yaşayan uşaqlar, əlverişsiz və ya həssas vəziyyətlərdə olan uşaqlar üçün rəqəmsal təhsil texnologiyaları distant və ya səyyar təlimin təşkilinə imkan yarada bilər.⁴⁸ İştirakçı Dövlətlər bütün uşaqların distant təhsil üçün lazım olan əsas xidmətlərə, o cümlədən cihazlara, elektrik enerjisinə, İnternetə, təlim materiallarına və peşəkar dəstəyə çıxış əldə etmələrini təmin etmək üçün adekvat infrastrukturun olmasını təmin etməlidirlər. Onlar həmçinin məktəblərin evdə distant təhsillə bağlı valideynlərə və himayəçilərə istiqamət vermək üçün kifayət qədər resurslara malik olmasını və rəqəmsal təhsil məhsulları və xidmətlərinin uşaqların üzbəüz təhsil xidmətlərinə çıxışında bərabərsizlik yaratmamasını və ya gücləndirməsini təmin etməlidir.

103. İştirakçı Dövlətlər faydalı təhsil xidmətlərinin təmin edilməsini gücləndirmək üçün təhsil texnologiyaları və materiallarının satın alınması və istifadəsinə cavabdeh olan məktəblər və digər müvafiq orqanlar üçün faktlara əsaslanan strategiyalar, standartlar və təlimatlar hazırlamalıdırlar. Rəqəmsal təhsil texnologiyaları üzrə standartlar bu texnologiyalardan istifadənin etik olmasını və təhsil məqsədləri üçün uyğun olmasını, uşaqlara qarşı zorakılıq və

⁴⁷ 17 (2013) nömrəli ümumi şərh, 10-cu bənd.

⁴⁸ Qadınlara qarşı Ayrı-seçkililiyin Ləğvi üzrə Komitənin 31 nömrəli birgə ümumi tövsiyəsi/Uşaq Hüquqları üzrə Komitənin "Uşaq hüquqları haqqında" 18 (2019) nömrəli ümumi şərhinin 64-cü bəndi; və Uşaq Hüquqları üzrə Komitənin 11 (2009) nömrəli ümumi şərhinin 61-ci bəndi; və 21 (2017) nömrəli ümumi şərhin 55-ci bəndi.

ayrı-seçkiliyə, onların fərdi məlumatlarından sui-istifadəyə, kommersiya məqsədləri üçün istismarına və ya hüquqlarının başqa formalarda pozulmasına səbəb olmaması, məsələn, rəqəmsal texnologiyalardan istifadə vasitəsilə uşağın xəbəri və ya razılığı olmadan onun fəaliyyətinin sənədləşdirilərək, valideynlərlə və ya himayəçilərlə bölüşülməməsini təmin etməlidir.

104. İştirakçı Dövlətlər rəqəmsal savadlılığın məktəbəqədər səviyyədə başlayaraq bütün təhsil boyu əsas təhsil kurikulumlarının bir hissəsi kimi məktəblərdə tədris olunmasını və bu cür tədris metodlarının onların nəticələrinə əsasən qiymətləndirilməsini təmin etməlidirlər.⁴⁹ Kurikulumlara geniş spektrli rəqəmsal alətlər və resurslarla, o cümlədən kontent, yaradıcılıq, əməkdaşlıq, iştirak, sosiallaşma və vətəndaş iştirakı ilə bağlı olanlarla təhlükəsiz işləmək üçün lazım olan bilik və bacarıqlar daxil edilməlidir. Bundan əlavə, kurikulumlara tənqidi təhlil, etibarlı məlumat mənbələrinin tapılması və cinsi və reproduktiv sağlamlıq, insan hüquqları, o cümlədən rəqəmsal mühitdə uşaq hüquqları, eləcə də mövcud dəstək formaları və müdafiə vasitələri ilə bağlı dezinformasiyanın və qeyri-obyektiv və ya yalan məlumatların digər formalarının müəyyən edilməsinə dair qaydalar daxil edilməlidir. Onlar uşaqların kontent, təmas, davranış və müqavilələrlə bağlı risklərə məruz qalmanın mümkün mənfi nəticələri, o cümlədən kibertəcavüz, insan alveri, cinsi istismar və seksual xarakterli hərəkətlər və zorakılığın digər formaları, habelə zərərin azaldılmasına yönəlmiş mübarizə strategiyaları və öz fərdi məlumatlarını və başqalarının fərdi məlumatlarını qorumaq və uşaqlarda sosial və emosional bacarıqlar və möhkəmlik yaratmaq üçün nəzərdə tutulan strategiyalar haqqında məlumatlandırılmasını təşviq etməlidirlər.

105. Uşaqların rəqəmsal mühiti, o cümlədən onun infrastrukturunu, biznes təcrübələrini, inandırma strategiyalarını, məlumatların avtomatlaşdırılmış emalından, fərdi məlumatlar və nəzarətdən necə istifadə edildiyini, rəqəmsallaşmanın cəmiyyətə mümkün mənfi təsirlərini başa düşmələri getdikcə daha vacib olur. Pedaqoqlar, xüsusən də rəqəmsal savadlılıq və cinsi və reproduktiv sağlamlığın tədrisinə cavabdeh olanlar rəqəmsal müdafiə ilə bağlı təminatlar barədə hazırlıq keçməlidirlər.

B. Mədəniyyət, asudə vaxt və oyunlarda iştirak hüququ

106. Rəqəmsal mühit uşaqların rifahı və inkişafı üçün vacib olan mədəniyyət, asudə vaxt və oyunlarda iştirak hüququnu təşviq edir.⁵⁰ Bütün yaş qruplarından

⁴⁹ 20 (2016) nömrəli ümumi şərh, 47-ci bənd.

olan uşaqlar bildirib ki, onlar üçün öz seçdikləri geniş spektrli rəqəmsal məhsul və xidmətlərdən istifadə əyləncəli, maraqlı olmuş və istirahət etmişlər,⁵⁰ lakin onlar narahat idilər ki, böyüklər rəqəmsal oyunlarda iştirakın və onun dostlarla birlikdə yerinə yetirilməsinin əhəmiyyətini başa düşməyə bilirlər.⁵¹

107. Mədəniyyət, asudə vaxt və oyunlarda iştirakın rəqəmsal formaları uşaqlara dəstək göstərməli və fayda verməlidir və uşaqların fərqli şəxsiyyətlərini, o cümlədən mədəni kimliklərini, dil və irsini əks etdirməli və təşviq etməlidir. Onlar uşaqların sosial bacarıqlarını, təhsil, özünüifadə, yaradıcılıq fəaliyyətlərini, məsələn, musiqi və incəsənət fəaliyyətlərini, eləcə də mənsubiyyət və ortaq mədəniyyət hissini dəstəkləyə bilər.⁵² Onlayn mühitdə mədəni həyatda iştirak yaradıcılığa, şəxsiyyətə, sosial birliyə və mədəni müxtəlifliyə töhfə verir. İştirakçı Dövlətlər uşaqların öz asudə vaxtlarından informasiya və kommunikasiya texnologiyalarını təcrübədən keçirmək, özlərini ifadə etmək və onlayn mühitdə mədəni həyatda iştirak etmək üçün istifadə etmək imkanına malik olmasını təmin etməlidirlər.

108. Uşaqların asudə vaxtının təşkili üçün nəzərdə tutulan, istifadə edilən və ya ona təsir göstərən rəqəmsal texnologiya və xidmətlərin uşaqların mədəniyyət, istirahət və oyunlarda iştirak imkanlarını artıran formalarda hazırlanması, yayılması və istifadə edilməsini təmin etmək üçün iştirakçı Dövlətlər mütəxəssisləri, valideyn və himayəçiləri tənzimləməli və istiqamətləndirməli və zərurətə uyğun olaraq rəqəmsal xidmət təminatçıları ilə əməkdaşlıq etməlidir. Buraya rəqəmsal oyunlarda və uşaqların müstəqilliyini, fərdi inkişafını və maraqlı vaxt keçirməsini dəstəkləyən əlaqəli fəaliyyətlərdə innovasiyaların stimullaşdırılması daxildir.

109. İştirakçı Dövlətlər rəqəmsal mühitdə mədəniyyət, asudə vaxt və oyunlarda iştirak imkanlarının təşviqinin uşaqların yaşadığı fiziki mühitlərdə cəlbedici alternativlərin təmin edilməsi ilə tarazlaşdırılmasını təmin etməlidir. Xüsusilə erkən yaşlarda uşaqlar əsasən fiziki hərəkətliliyi və digər insanlarla üzbəüz qarşılıqlı əlaqəni ehtiva edən oyunlar vasitəsilə, dil, koordinasiya, sosial bacarıqlar və emosional intellektə yiyələnir. Daha böyük uşaqlar üçün fiziki məşğələlər, komanda idman oyunları və açıq havada keçirilən digər istirahət fəaliyyətlərini ehtiva edən oyun və istirahət, sağlamlıq, həmçinin funksional və

⁵⁰ "Our rights in a digital world", p. 22.

⁵¹ 17 (2013) nömrəli ümumi şərh, 33-cü bənd

⁵² Eyni mənbə, 5-ci bənd.

sosial bacarıqlar baxımından faydalı ola bilər.

110. Asudə vaxtın rəqəmsal mühitdə keçirilməsi uşaqları məsələn, qeyri-şəffaf və ya yanlış istiqamətləndirici reklam və ya son dərəcə inandırıcı və ya qumar yönümlü dizayn xüsusiyyətləri vasitəsilə zərər risklərinə məruz qoya bilər. Məlumatların mühafizəsi, daxili təhlükəsizlik və məxfilik alqoritmlərinin tətbiqi yanaşması və digər tənzimləyici tədbirlərin təqdim edilməsi və ya istifadəsi yolu ilə, iştirakçı Dövlətlər biznes subyektlərinin uşağın maraqlarından daha çox kommersiya maraqlarını prioritetləşdirən bu və ya digər üsullardan istifadə edərək uşaqları hədəfə almamasını təmin etməlidir.

111. İştirakçı Dövlətlər və ya biznes subyektləri rəqəmsal oyun və əyləncənin müəyyən formalarına dair təlimatlar, yaş təsnifatı, etikətləmə və ya sertifikatlaşdırma təmin etdikdə, bunlar elə hazırlanmalıdır ki, uşaqların bütövlükdə rəqəmsal mühitə çıxışını məhdudlaşdırmaz və ya asudə vaxt imkanlarına və ya digər hüquqlarına müdaxilə etməsin.

XII. Xüsusi müdafiə tədbirləri

A. İstismarın iqtisadi, cinsi və digər formalarından müdafiə

112. Uşaqlar rəqəmsal mühitlə əlaqədar onların rifahının hər hansı aspektlərinə xələl gətirən bütün istismar formalarından müdafiə olunmalıdır. İstismar bir çox formalarda baş verə bilər. Buraya məsələn, iqtisadi istismar, o cümlədən uşaq əməyi, cinsi istismar və zorakılıq, uşaqların satışı, uşaq alveri və oğurlanması və cinayət əməllərində, o cümlədən kibercinayətkarlıq formalarında iştiraka cəlb olunması daxildir. Uşaqlar kontent yaratdıqda və bölüşdükdə rəqəmsal mühitdə iqtisadi subyektə çevrilə və nəticədə istismara məruz qala bilər.

113. İştirakçı Dövlətlər uşaqların iqtisadi, cinsi və digər istismar formalarına qarşı müdafiə olunmasını və onların rəqəmsal mühitdə işlə və əməyin ödənilməsi üzrə müvafiq imkanlarla əlaqəli hüquqlarının qorunmasını təmin etmək üçün müvafiq qanun və siyasətlərə yenidən baxmalıdır.

114. İştirakçı Dövlətlər qeyd olunan sənədlərin icrasının təmin edilməsi üzrə adekvat mexanizmlərin mövcud olmasını və onların uşaqların, valideynlərin və himayəçilərin müvafiq müdafiə vasitələrinə çıxış əldə etməsinə kömək etməsini təmin etməlidir. Onlar uşaqların silah və ya narkotik vasitələr kimi zərərli mallardan və ya qumar kimi xidmətlərdən qorunmasını təmin etmək üçün qanun

vericilik tədbirləri görməlidir. Uşaqların onların malik olması və ya istifadə etməsinin qanunsuz olduğu mal və xidmətlərə çıxış əldə etməsinin qarşısını almaq üçün yaşın yoxlanılması üzrə etibarlı sistemlərdən istifadə edilməlidir. Bu sistemlər məlumatların mühafizəsi və qorunması üzrə tələblərə uyğun olmalıdır.

115. İştirakçı Dövlətlərin insan alverini, o cümlədən onun tərkib hissəsini təşkil edən hərəkətləri və onunla əlaqəli davranışı araşdırmaq, təqib etmək və cəza tətbiq etmək öhdəliyini nəzərə alaraq, Dövlətlər insan alverinə qarşı qanunvericiliyin uşaqların cinayətkar qruplar tərəfindən texnologiyanın köməyi ilə cəlb olunmasını qadağan etməsi üçün onu hazırlamalı və yeniləməlidir.

116. İştirakçı Dövlətlər uşaqları rəqəmsal mühitdə baş verən cinayətlərdən, o cümlədən dələduzluq və şəxsiyyət oğurluğundan qorumaq, eləcə də rəqəmsal mühitdə törədilən cinayətlərin araşdırılması və təqib olunması üçün yetərli resurslar ayırmaq üçün müvafiq qanunvericiliyin mövcud olmasını təmin etməlidir. İştirakçı Dövlətlər, həmçinin, bu cür cinayətlərə məruz qalma riskini minimuma endirmək üçün uşaqların istifadə etdiyi rəqəmsal xidmət və məhsullarda yüksək kibertəhlükəsizlik standartları, daxili təhlükəsizlik və məxfilik alqoritmlərin mövcud olmasını təmin etməlidir.

B. Uşaqlar üçün ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi

117. Uşaqların kibercinayətkarlıqla bağlı qanunları pozduğu, pozmaqda ittiham olunduğu və ya pozduğunun təsdiq edildiyi iddia olunsa bilər. İştirakçı Dövlətlər siyasətlərin qəbuluna məsul şəxslərin bu cür qanunların uşaqlara təsirlərini nəzərə almalarını, qabaqçılıq tədbirlərə köklənmələrini və cinayət mühakimə icraatı sisteminin cavab tədbirlərinin alternativlərini yaratmaq və tətbiq etmək üçün hər cür səy göstərmələrini təmin etməlidir.

118. Uşaqların özləri tərəfindən yaradılan və özlərinə məxsus olan və/yaxud öz razılıqları ilə və yalnız öz şəxsi istifadələri üçün bölüşdükləri seksual xarakterli materiallara görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilməməlidir. Uşaqların, özləri tərəfindən yaradılan seksual xarakterli kontentlə əlaqədar təhlükəsiz şəkildə məsləhət və yardım əldə etməyə səy göstərməsinə imkan yaratmaq üçün uşaqyönümlü kanallar yaradılmalıdır.

119. İştirakçı Dövlətlər cinayətlərin qarşısının alınması, araşdırılması və təqibi üçün tətbiq olunan rəqəmsal texnologiyaların, nəzarət-müşahidə mexanizmlərinin, məsələn, üz tanıma proqramlarının və risklərin səciyyəlandırici profilinin çıxarılması üzrə alətlərin cinayət əməlinin törədilməsində şübhəli

bilinən və ya bununla ittiham olunan uşaqlara ədalətsiz şəkildə yönəlmək üçün istifadə edilməməsini, onların hüquqlarını, xüsusilə şəxsi həyatın toxunulmazlığı, ləyaqət və birləşmək azadlığı hüquqlarını pozacaq bir formada istifadə edilməməsini təmin etməlidir.

120. Komitə qəbul edir ki, məhkəmə proseslərinin elektronlaşdırılması uşaqlarla üzbəüz təmasın aradan qaldırılması ilə nəticələndikdə, uşaqla münasibətlərin inkişaf etdirilməsinə söykənən bərpaedici ədliyyə tədbirlərinə mənfi təsir göstərə bilər. Bu cür hallarda və həmçinin uşaqların öz azadlığından məhrum edildiyi hallarda iştirakçı Dövlətlər uşaqların məhkəmələrlə faydalı əlaqə qurmaq imkanını və onların reabilitasiyasını asanlaşdırmaq üçün üzbəüz təması təmin etməlidir.

C. Silahlı münaqişələrlə üzləşən uşaqların, miqrant uşaqların və digər həssas vəziyyətlərdə olan uşaqların müdafiəsi

121. Rəqəmsal mühit həssas vəziyyətlərdə yaşayan uşaqları, o cümlədən silahlı münaqişə vəziyyətində olan, məcburi köçkün, miqrant, sığınacaq axtaran və qaçqın uşaqlar, tək uşaqlar, küçə mühitində olan uşaqlar və təbii fəlakətlərdən zərər çəkmiş uşaqları onların müdafiəsi üçün həyati əhəmiyyət daşıyan məlumatlara çıxış imkanı ilə təmin edə bilər. Rəqəmsal mühit həmçinin onlara ailələri ilə əlaqə saxlamaq, təhsil, səhiyyə və digər əsas xidmətlərə çıxış imkanı əldə etmək və qida və təhlükəsiz sığınacaq əldə etmək imkanı yarada bilər. İştirakçı Dövlətlər bu uşaqların rəqəmsal mühitə təhlükəsiz, etibarlı, məxfi və faydalı çıxışını təmin etməli və onları zorakılığın, istismarın və sui-istifadənin bütün formalarından qorumalıdır.

122. İştirakçı Dövlətlər uşaqların rəqəmsal mühit vasitəsilə münaqişələrdə, o cümlədən silahlı münaqişələrdə xidmətə cəlb olunmamasını və istifadə edilməməsini təmin etməlidir. Buraya texnologiyanın köməyi ilə, məsələn, sosial şəbəkə platformaları və ya onlayn oyunlardakı çat xidmətləri vasitəsilə uşaqların şirnikləndirilməsinin və ələ alınmasının müxtəlif formalarının qarşısının alınması, cinayət əməli hesab edilməsi və cəza tətbiqi daxildir.

XIII. Beynəlxalq və regional əməkdaşlıq

123. Rəqəmsal mühitin sərhədlərarası və transmilli xarakteri bütün maraqlı tərəflər, o cümlədən Dövlətlər, biznes subyektləri və digər subyektlərin rəqəmsal mühitlə əlaqədar uşaq hüquqlarına səmərəli şəkildə əməl etməsi, onları qoruması və yerinə yetirməsini təmin etmək üçün güclü beynəlxalq və regional

əməkdaşlığı şərtləndirir. Bu səbəbdən, iştirakçı Dövlətlərin rəqəmsal mühitlə əlaqədar uşaq hüquqları və uşaqların müdafiəsi sahəsində ixtisaslaşmış milli və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları, BMT-nin agentlikləri, biznes subyektləri və təşkilatları ilə ikitərəfli və çoxtərəfli şəkildə əməkdaşlıq etməsi son dərəcə vacibdir.

124. İştirakçı Dövlətlər beynəlxalq və regional səviyyədə bilik və təcrübələrin, nümunəvi praktik tədbirlərin mübadiləsini təşviq etməli və onlara töhfə verməli, milli sərhədlər xaricində də bütün Dövlətlər tərəfindən rəqəmsal mühitdə uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə imkan verən potensialın gücləndirilməsi tədbirlərini, resursları, standartları və müdafiə tədbirlərini təşviq etməlidir. Onlar rəqəmsal mühitdə cinayətin mahiyyətinin nədən ibarət olduğuna dair ümumi tərifin formalaşdırılmasını, qarşılıqlı hüquqi yardımı və sübutların birgə toplanması və paylaşılmasını təşviq etməlidirlər.

XIV. Məlumatların yayılması

125. İştirakçı Dövlətlər başqa vasitələrlə yanaşı, rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə, hazırkı ümumi şərhin bütün müvafiq maraqlı tərəflərə, xüsusilə parlament və dövlət orqanlarına, o cümlədən çoxtərəfli və sahəvi rəqəmsal transformasiyaya cavabdeh qurumlara, eləcə də məhkəmə hakimiyyətinin, biznes müəssisələrinin, kütləvi informasiya vasitələrinin və bütövlükdə ictimaiyyətin üzvlərinə, pedaqoqlara və uşaqlara geniş şəkildə yayılmasını və çoxsaylı formatlarda və dillərdə, o cümlədən yaşa uyğun versiyalarda müyəssər olmasını təmin etməlidir.

